

UNIVERSITATEA BABEȘ - BOLYAI
FACULTATEAD DE TEOLOGIE ROMANO CATOLICĂ
CONSILIERE PASTORALĂ

LUCRARE DE DISERTAȚIE

CLUJ NAPOCA
2022

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FCULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO CATOLICĂ
BABEȘ-BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM
RÓMAI KATOLIKUS TEOLÓGIA KAR

Tăcerea în patimile lui Isus

A szenvedéstörténetek csendje

Coordonatos Științific:

Vezető tanár:

Dr. Zamfir Korinna

Candidat:

Jelölt:

Benedek Apolka

Cluj Napoca
Kolozsvár
2022

Tartalom

Bevezetés.....	4
1. A csend és a hallás motívuma	7
1.1. A csend fogalma	7
1.1.1. A csend a Szentírásban	9
1.1.2. Az Ószövetség csendje.....	11
1.1.3. Az Újszövetség csendje	15
1.2. A hallás és a hallgatás fajtái	18
1.3. A hallani és csendben lenni fogalmak görög megfelelői és alakváltozatai	21
2. A szenvedéstörténetek csendje.....	25
2.1. Jézus csendje.....	26
2.1.1. Jézus a főtanács előtt.....	26
2.2.2. Jézus Pilátus előtt.....	30
2.2. A tanítványok csendje.....	36
2.3. A szenvedéstörténetek csendje és az ószövetségi írások kapcsolata	38
3. A hallgatás és ennek eredménye	44
3.1. A csend, a hallás és a hit kapcsolata	44
3.2. A csend, a hallás és a cselekedet közötti összefüggés	46
4. A csend és hallgatás üzenete a 21. században	49
Befejezés	51
Irodalom	53

Bevezetés

A dolgozat célkitűzése, hogy betekintést nyújtson abba, mit jelent a csend motívuma a Szentírásban, különösen is az evangéliumokban. Az értekezés témája legfőképp a csend és a hallgatás motívumának a vizsgálata a szentírási könyvekben, úgy az Ószövetségben, mint az Újszövetségben, de kiváltképpen a szenvedéstörténetek csendje, hallgatása a vizsgálat fő célja. Feltevéthet a kérdés, hogy miért éppen a csendről van szó, mi lehet ennek a jelentősége. Fontos megjegyezni, hogy a csend minden vallásnak, minden spiritualitásnak a középpontjában van, a lényegéhez tartozik.¹ Az egzegéták leginkább arra fektetik a hangsúlyt, ami le van írva, azonban tudományos szempontból lényeges szerepe van annak is, ha nemcsak a leírtakra, hanem a le nem írtakra, a(z) (el)hallgatásokra is figyelmet fordítunk. A szentírástudományban beszélnek a csend kettős jelentéséről, melynek lehet negatív, illetve pozitív vetülete is. Továbbá beszélhetünk Isten csendjéről és az ember csendjéről is. A dolgozatunkban azt kutatjuk, hogy mi a kettő közötti különbség, mit jelent, mit akar üzeni Isten csendje, hogyan lehet értelmezni, valamint ezek a szempontok hogyan jelennek meg az ember csendjénél is. Emellett mindezek milyen összefüggésben vannak az istenkapcsolattal, az Istenben vetett hittel. A csendre talán ma már egyre égetőbb szükség van, azonban az emberek a sok rohanásban nem akarják ezt észrevenni, tudatosítani, nem akarnak megállni. Az értekezés célja, hogy a csend szerepét kiemelje a Szentírásban, kiváltképpen a szenvedéstörténetekben, illetve röviden tárgyalni, hogy mit jelent(het) a mai ember számára. Ahogyan a biblia emberének, és az akkori kor emberének is jelentett valamit a csend, úgy a mai modern világunkban is van jelentősége.

A dolgozat hipotézise a következőképp hangzik: a csend és hallás motívumainak jelentős szerepe van a Szentírásban, ezen belül is a szenvedéstörténetekben. Ezek elősegítik a cselekmény folyamatosságát, illetve üzenetet közvetítőnek a hívő olvasó számára. Jézus Krisztusnak hallgatása beszéde hallgatás, melynek értelme van a keresztények számára.

A tudományos kutatás szempontjából azért meghatározó az értekezés, mivel ezáltal valamiképp hozzájárul ahhoz, hogy ez a téma ismertebbé váljon a biblikus kutatásban. A szenvedéstörténeteknél a kutatók leginkább a vizsgálat igazságos és igazságtalan voltára, a vádlók helyzetére, a szenvedés céljára, a próféciákra, nem utolsósorban pedig az üdvözítő szerepről beszélnek. Mindezek mellett lényeges szerepe van a hallgatás, (el)hallgatás, csend szerepének, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó beszéd funkciójának is.

¹ HAJNÓCZY Csaba: *Csend-zaj*, in: Pannonhalmi Szemle, 2019/1, 27 évf, 42.

A dolgozat egy elméleti alapokra épített értekezés, éppen ebből kifolyólag kutatási módszerként a deduktív eljárás mód volt használható. Bibliikus írások, lexikonok, bibliai programok, illetve lelkiségi irodalmak voltak a kutatási anyag része, mindezekből pedig összefüggéseket, konklúziókat vontam le.

Az első fejezetben a csend és a hallás motívumairól szólok röviden, hogyan értelmezhetjük a csend főnevet és a hallani igét, mindezeknek pedig milyen szinonimái vannak. Szintén ebben a fejezetben lesz szó a csend bibliai értelmezéséről, röviden az ószövetségi és újszövetségi csend megjelenéséről is fogok szólni. Az ószövetségi csend és hallgatás értelmezésénél részletesebben kitérek a Zsoltárok és az Ebed-Jahve énekek szerepére, mivel a szenvedéstörténetek, illetve témánk szempontjából meghatározóak. A következő fejezetben röviden a csend görög megfelelőiről és ezek jelentéseiről is beszélni fogok, illetve a csend változatairól és ezek üzenetéről is. Van-e különbség a görög alakváltozat és annak jelentése között, illetve van-e valamilyen célja annak, hogy éppen azt az alakváltozatot használja a szerző. Emellett pedig szó lesz a hallás és hallgatás fajtáiról is. A dolgozat középpontjában a szenvedéstörténetek csendje áll. Feltevődhet a kérdés a szenvedés miéértje és hogyanja után, hogy Jézus miért hallgat, milyen szerepe van ennek a csendnek az elbeszélésben. Ezenfelül vajon Jézus hallgatása túlmutat-e az ószövetségi szenvedő igaz elnémulásán, illetve lehet-e több, mint a létében lemerült ember állapota.² A második fejezetben a négy evangélium szenvedéstörténetét vizsgálva erre keresem a választ, hogy mivel lehet magyarázni, hogy Jézus a kihallgatása alatt nem válaszolt. Továbbá mindez milyen üzenetet közvetít ez az olvasó, illetve a krisztuskövetők számára. Mindezek mellett tanulmányoztam azokat a csendeket, amiről a szentírás sem szól, amiről úgymond hallgat, mégis ezeknek a csendeknek is üzenetük van az olvasó, a hívő számára. A harmadik fejezetben a csend és hit kapcsolatát vizsgálom, milyen összefüggés van a hallgatni ige és a hit között. Beszélhetünk-e arról, hogy az értő hallgatáshoz szükséges a hit feltétele. Ebben a fejezetben még a hallgatás és a cselekedet kapcsolatát is tárgyalom, mivel a Szentírásban számos példa van arra, amikor is a hallgatás katalizátorként működik és elindít egyfajta cselekedetet. A negyedik fejezetben a csend mai szerepét emelném ki, mit jelenthet a mai ember számára, milyen üzenete van a szenvedéstörténetek csendjének. Továbbá olyan kérdésekre próbálok választ adni, hogy mikor szabad és mikor kell hallgatni, csendben lenni, és milyen helyzetekben nem szabad hallgatni és

² MARTOS Levente Balázs: *Narratív kritikai megfontolások a márkai szenvedéstörténettel kapcsolatban*, in: *A szenvedő ember Isten színe előtt szerk: Puskás Attila – Perendy László, Varia theologica 6, Budapest 2014, 91.*

csendben lenni, hanem meg kell szólalni, hangot kell adni valaminek. Mindezeket pedig összegzem a Befejező részben.

1.A csend és a hallás motívuma

1.1.A csend fogalma

A csend fogalmának több jelentésével is találkozhatunk. Elsősorban a szó szerinti értelemben azt az állapotot jelenti, amikor nincsenek hangok, megszakad a beszéd, amikor minden és mindenki némán marad.³ Másodsorban a csend kifejezheti az érzelmek, indulatok lecsendesedését is.⁴ A csend szinonimájaként tudjuk megemlíteni a hallgatást, azonban fontos megjegyezni, hogy a kettő között különbség van. A csend és a hallgatás fogalmi igencsak összeolvadnak, ha valaki nem beszél, akkor már a környezete úgy véli, hogy csendben van, azonban ez nem a teljes csend, hanem a hallgatás megjelenési formája. Vannak esetek, amikor azért hallgatunk, mert nem tudunk beszélni, nem tudunk reagálni, és vannak estek, amikor épp a hallgatással fejezünk ki valamit. Hallgatni lehet félelemből, óvatosságból, támadó szándékkal, vagy egyszerűen azért, mert nincs mondanivalója a személynek.⁵ A hallgatás kifejezheti azt, hogy az illető bölcsességgel rendelkezik, azonban az, aki nem tud hallgatni és folyamatosan beszél, nemcsak a nagy tudásáról és vallási igazság ismeretéről tanúskodik, hanem arról is, hogy érzéketlen a titkok és a bonyolultabb összefüggések iránt.⁶ A csend minden vallásnak, minden spiritualitásnak a központjában van, a lényegéhez tartozik;⁷ például a csend már az ókori rómaiak és görögök áldozatbemutatásának legfontosabb perceit emelte ki.⁸ A csend, az elcsendesedés nemcsak akkor volt fontos, hanem a mai ember számára is az, valami jelentősre, elengedhetetlenre akarja felhívni a figyelmet. A latin szertartásban az Úrfelmutatásnál szintén a csendet láthatjuk kísérőként.⁹ Továbbá a II. Vatikáni zsinat elrendelte, hogy „*A tevékeny részvétel előmozdítása érdekében gondot kell fordítani a nép akklamációira, feleleteire, zoltározására, antifónáira, énekeire, cselekményeire, mozdulataira és testtartására. A maga idejében szent csendet is kell tartani.*”¹⁰ Láthatjuk, hogy a csend szerepe akkor is és most is meghatározó a vallásosság, a hitélet szempontjából. Lényeges azt is megjegyezni, hogy a szó, csend, a beszéd, illetve a hallgatás nem zárják ki egymást, nem ellentétei egymásnak, hanem

³ BARTHA Tibor: [Keresztény bibliai lexikon](#), Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1993.

⁴ BARTHA: [Keresztény bibliai lexikon](#)

⁵ BITTEI Lajos: *A kis út (csend és hallgatás)*, in: Vigilia, 1968/5, 337.

⁶ MÁTÉ-TÓTH András: *Hallgatás-árnyalatok*, in: Pannonhalmi Szemle 2019/1sz., 27 évf. 33

⁷ HAJNÓCZY: *Csend-zaj*, Pannonhalmi Szemle, 2019/1, 27 évf., 42.

⁸ DIÓS István: *Szent csend*, in: Diós István- Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* 12, Seq-szentl, Budapest, 2007, 813.

⁹ DIÓS István: *Szent csend*, 813.

¹⁰ SC 30.

összefüggő egészet alkotnak, azonban ezt egyetlen szóval sem tudjuk kimondani, amely magába foglalná ezen fogalmakat.¹¹ Hallgatni az tud, aki tud beszélni, illetve aki képes az értelmes beszédre, az ugyanúgy képes a hallgatásra is.¹² Bányai Ferenc szerint a csönd önálló sajátos kommunikációs eszközként is megmutatkozhat, nemcsak a lényegi mondanivaló előfeltételeként vagy annak cáfolataként.¹³ A hall igének a magyar nyelvben több jelentése van, melyek a következők: hallani, (meg)hallgatni, illetve elhallgatni; minden egyes jelentés más és más tartalommal rendelkezik.¹⁴ Míg a *hallani* igénk leginkább az érzékszervi hallgatásra utal, addig a *(meg)hallgatni* ige a valakire vagy valamire való odafigyelést hangsúlyozza, végül pedig az *(el)hallgatni* ige a csendbe levést, a beszéd hiányát emeli ki.¹⁵ A csend elengedhetetlen a beszéd szempontjából, az élet jelének nevezhetjük, mivel ez idő alatt jut az ember lélegzetvételhez és folytatni tudj a beszédet.¹⁶ A beszéd és a csend párhuzamos dinamikával segítik abban az embert, hogy eljuthasson egy olyan magatartáshoz, amit megnevezni nehéz.¹⁷ Tulajdonképpen a beszéd és a csend által a személy kapcsolatba lép a külvilággal, önmagával, megmutat valamit magából, vagy éppen elrejt mások elől. E kettő szorosán összetartozik, és éppen ebből kifolyólag a csend nem a beszéd hiányaként jelenik meg, hanem túláradó bőség, amely a némaságban is megőrzi szószerűségét.¹⁸ Folytatva e gondolatsort, fontos kiemelni, hogy beszélhetünk beszédes csöndről is, amely a szavak és a megfogalmazások mögött van jelen, éppen ezért van szükség egyfajta common sens-re, vagyis egy alapvető és közös tudásra, hogy a kommunikációban jelenlevő felek megérthessék egymást.¹⁹

¹¹ GÖRFÖL Tibor: *A szavak és a hallgatás. (A beszéd határai és a csend végtelen terei)*, in: Pannonhalmi Szemle 2019/1sz., 27 évf., 4.

¹² GÖRFÖL Tibor: *A szavak és a hallgatás*, 4.

¹³ BÁNYAI Ferenc: *Figyelni a nem láthatóra, szólni a kimondhatatlanról: a keresztény misztika útjai*, in: Bányai Ferenc – Nagypál Szabolcs – Bakos Gergely: *A vallási tapasztalat megértése – Jog, bölcsélet, teológia*, L'Harmattan, Pannonhalma 2010, 106.

¹⁴ MEGGYESI Tamás: *A hallgatás avagy a csend szava*, in: Vigilia, 2016/1, 11.

¹⁵ MEGGYESI: *A hallgatás avagy a csend szava*, 11.

¹⁶ MEGGYESI: *A hallgatás avagy a csend szava*, 11.

¹⁷ GÖRFÖL: *A szavak és a hallgatás*, 15.

¹⁸ GÖRFÖL: *A szavak és a hallgatás*, 16.

¹⁹ MÁTÉ-TÓTH: *Hallgatás-árnyalatok*, 34.

1.1.1.A csend a Szentírásban

A Szentírásban különféle megjelenései vannak a csendnek. Beszélhetünk az Isten csendjéről és az ember csendjéről is. Láthatunk példát arra, amikor Isten hallgat, ez az a csend, amikor is megszakad Isten és az ember közötti párbeszéd, ugyanakkor a csend a maga módján meg is világíthatja a kettő közötti párbeszédet, kifejezheti annak milyenségét.²⁰ Az Isten csendje, illetve hallgatása a hit valódiságának megvizsgálására, vagy pedig az Istentől elidegenedett bűnös személy, illetve közösség nyugtalanítására szolgálhat (Iz 64,11).²¹ Ekkor a személy vagy közösség úgy érzi, hogy Isten teljesen elhagyta, nincs vele, nem hallja kiáltását, könyörgését. Ezt a fajta kétségbeesését, ha nevezhetjük így, láthatjuk a választott nép esetében is, amikor úgy érzi, hogy Isten elhagyta őt, mert nem szól a választott próféták által. A panaszoltárok esetében is ezt a félelmet láthatjuk (Zsolt 22; Zsolt 44; Zsolt 88), de akár Jób szenvedéseit is ide sorolhatjuk (Jób 30,20), nem utolsósorban pedig Jézus szenvedését is, melyről a későbbiekben részletesebben szó lesz. Továbbá Isten csendje úgy is megjelenik, amikor Isten csendet teremt (Zsolt 107,29; Iz 14,7; Jel 8,1).²² Emellett Isten, mondhatni addig csendben volt, míg teljesen nem nyilatkoztatta ki magát Jézus Krisztus által. Láthatunk olyan példát is, amikor Isten csendje által fejezi ki, hogy türelmes az ember iránt, még akkor is, amikor az hűtlen hozzá.²³

Lényeges kiemelni, hogy nemcsak Isten csendjéről, hanem az ember csendjéről is beszélhetünk szentírási vonatkozásban. Ahogyan az isteni csöndnek is több vonatkozása van, úgy az ember csöndjének is. A Szentírásban arra is találunk példát, hogy Isten semmi mást nem vár az embertől, csupán azt, hogy »legyen csendben«, vagyis türelemmel várja ki, amíg Isten kigondolt tervét végre nem hajtja (Kiv 14,14).²⁴ Az ember igazi csendje a hitben, az Isten iránti föltétlen bizalomban gyökerezik (Zsolt 37,7; 46,11; 62,2.6).²⁵ Az ember hallgathat azért, mert határozatlan, fél valamitől/valakitől, vagy éppen bölcsessége és egyben szabadsága nyilvánul meg a hallgatása által, fékezi nyelvét a fecsegéstől, hogy ezáltal a hibákat elkerülje.²⁶ Azonban hallgatással fejezi ki azt is az ember, hogy beismeri Isten előtti bűnösségét, szégyen érzetét mutatja ki, de ugyancsak hallgatással fejezi ki az üdvösségben vetett bizalmát is. Azonban a

²⁰ RIDOUARD, André: *Csend*, in: Leon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009, 203.

²¹ BARTHA: [Keresztyén bibliai lexikon](#)

²² BARTHA: [Keresztyén bibliai lexikon](#)

²³ RIDOUARD: *Csend*, 204.

²⁴ BARTHA: [Keresztyén bibliai lexikon](#)

²⁵ BARTHA: [Keresztyén bibliai lexikon](#)

²⁶ RIDOUARD: *Csend*, 204.

csend által nemcsak megvallani lehet az Istenben vetett hittel, hanem tagadni is. Ha valaki elhallgatja a hitét, vagy nincs meg benne a kellő büszkeség, akkor elmulasztja Isten megvallását.²⁷ Továbbá lényeges megjegyezni, hogy a csend fogalma kapcsolatban áll a halottak birodalmával, mivel ekkor a Biblia a csend hona fogalom által az elhunytak, az árnylények tartózkodási helyét érti.²⁸ Ez témánk szempontjából azért is fontos, mert ezen kifejezés arra utal, hogy a halál által megszűnik a megszólalásnak és a megszólítottágnak a lehetősége. A zsoltárokból is láthatunk arra példát, amikor a szenvedő ember kiemeli azt, hogy a másvilágon már nem tudja dicsérni Istenét, ezzel is arra akarja ösztönözni Urát, hogy a segítségére, megmentésére legyen (Zsolt 88, 11–13). Kérdés, hogy erről a helyzetről más esetben lehet-e szó? Befolyásolható-e Isten megszólítása, illetve a magunk megszólítottága akár a külső környezet által, akár saját magunk befolyásolása által. Mindezek pedig milyen hatást gyakorolnak a hitéletünkre, Istenkapcsolatunkra. Láthatjuk, hogy milyen szoros kapcsolat van a csend és a hit között. Az a személy, aki szívében elmélkedik és elcsendesedik, nemcsak a nyugalomhoz jut el, hanem nyitott lesz a kinyilatkoztatás iránt (Mt 11, 25). Ezek után feltehető a kérdés, hogy a csend fogalma és a hit milyen kapcsolatban vannak, úgy az Ószövetségben, mint az Újszövetségben. Továbbá mit jelent akkor valójában a csend fogalma szentírási vonatkozásban. Mindezt a harmadik fejezetben részletesebben fogjuk tárgyalni.

Mint már említettük, a csend szinonimájaként szokták felhozni a hallgatást is. A hallgatás fogalma a következőket jelenti: odafigyelni valamire vagy valakire az engedelmesség készségével, vagy nem szólni, csendben maradni.²⁹ Ebben az esetben is beszélhetünk a hallgatás pozitív és negatív jelentéséről. Pozitív jelentése van azáltal, hogy ekkor a valakire/valamire való odafigyelés hangsúlyozódik, azonban negatív vetülete érvényesül abban az esetben, amikor a másik fél a hallgatást elutasítóan értelmezi. A csend által tulajdonképpen a szentírók is üzennek az olvasó, a hívő számára, feladatunk az, hogy a szavak mögötti értelemre rájőjjünk, megértsük a mondanivalóját.

A csennel párhuzamosan tárgyalhatjuk a hallani igénket is. Ahhoz, hogy meg tudjunk hallani valamit, csendre és figyelemre van szükség. A Szentírásban a hallani ige, és az ehhez kapcsolódó beszéd összetartozik. Jézus nemcsak cselekedetivel mutatta meg Isten szeretetét, hanem szavaival, tanításával is megjelenítette Isten országát. A hallani ige azt az érzéket, szellemi észrevételt jelenti, amikor valaki figyel a másik személy mondanivalójára, és ezáltal

²⁷ RIDOUARD: Csend, 204.

²⁸ BARTHA: [Keresztyén bibliai lexikon](#)

²⁹ BARTHA: [Keresztyén bibliai lexikon](#)

kapcsolatba kerülnek egymással. Azonban a későbbiekben látni fogjuk, hogy nem elég a külső érzékszervekkel figyelni, mert ez még nem jelenti a valódi hallást, szükség van a nyitott szívre is. A beszéd fontosságát láthatjuk akkor is, amikor tömegek hallgatják Jézus tanítását, de akár az első pünkösdöt is megemlíthetjük, amikor a tanítványok eltelve a Szentlélekkel, beszédük által több ezer embert megnyerve hirdették Krisztus életét. De ugyanúgy az Ószövetségben is láthatjuk a beszéd fontosságát, amikor is a próféták Isten üzenetét a beszédek által közvetítik a népnek. Ez a beszéd nem mindig pozitív, ami miatt a próféták is szenvednek és megpróbáltatásokat élnek át. Mint ahogy az előbbieken láthattuk, úgy a csendnek és a hallgatásnak, mint a beszédnek és ennek meghallásának kiemelkedő szerepe van mind az Ó- és mind az Újszövetségbe. A következőkben ezt fejtjük ki részletesebben.

1.1.2. Az Ószövetség csendje

Az alábbiakban röviden, a teljesség igénye nélkül tárgyalnám a csend előfordulásait az Ószövetségben. Az Ószövetségben a csend, hallgatás leginkább a zsoltárokban figyelhető meg, ezen belül is a panaszzsoltárokban. A zsoltáros beszél Isten csendjéről, hallgatásáról, kétségbeesetten kéri az Urat, hogy segítsen neki. Azonban arra is látunk példát, hogy a zsoltáros már megtapasztalta azt, hogy Isten meghallgatta őt, ezért is kéri a segítségét, ezért is várja válaszát (Zsolt 3; 4; 6). Továbbá az Ószövetségben számos példa van, mely a csend jelentőségét emeli ki. A csend, a hallgatás a Zsoltárokon kívül a Pentateuchus könyveiben is jelen van, valamint a prófétai irodalomban is. Amikor Ábrahám viszi fiát, hogy feláldozza, néma csendben van. Nem szól, mert fáj neki, hogy a szeretett fiút, akire annyi éven keresztül várt, és akit Isten megígért neki, fel kell áldoznia. Emellett Ábrahám csendjében, hallgatásában az is benne van, hogy ő bízik Istenében. Izsák az, aki megtöri a csendet az áldozati helyhez vezető úton, amikor lényegre törően megkérdezi, hogy hol van az áldozati bárány.³⁰ Ábrahám kétértelműen válaszol, nyitva hagyja a kérdést, de rövid párbeszédbe bocsátkozik fiával. Azonban ez a rövid dialógus is csak a csend szerepét hangsúlyozza ki, és azt, hogy kimondatlan marad minden.³¹ Ezenkívül példa a csendre, amikor Mózes számára megjelenik az Úr, egy elhagyott helyen, egy lángoló, de el nem égő csipkebokorban, illetve amikor a választott nép vándorol, Mózes pedig a Hóreb-hegyén, vagy a szent sátorban elvonulva a zajos népétől,

³⁰ XERAVITS: *Izsák megkötözése –Történet és hatástörténet*, L'Harmattan Kiadó, Budapest 2010, 118.

³¹ XERAVITS: *Izsák megkötözése –Történet és hatástörténet*, 118.

találkozik szemtől szembe Istennel. De Illés próféta esetében is azt látjuk, hogy várja az Urat, várja a vele való találkozást, de az Úr nincs a nagy és erős szélvészben, nincs a földrengésben, nincs a tűzben, hanem az enyhe szellő susogásában. Az Isten-jelenést az isteni megjelenés hagyományos megnyilvánulásai előzik meg, azonban ezek úgymond csak előfutárai, és Isten nem a nagy és lenyűgöző természeti jelenségekben jelenik meg a próféta számára, hanem az enyhe szellőbe.³² Ahogyan Illés a barlangba várja az Urat, és az Őt megelőző teofániákat végigszemléli, tulajdonképpen a barlang a magányát tükrözi, a természeti katasztrófák pedig az ő lelkületét.³³ Isten elcsendesíti a káosz erőit, és mindezek közben Illés lelkülete is elcsendesedik.³⁴ Továbbá példa lehet számunkra a szenvedő Jób magatartása is. Amíg nem látja Istent, nem beszél vele, addig azt olvassuk, hogy perlekedik az Úrral és a barátaival, azonban az Istennel való párbeszéd után megváltozik, elcsendesedik (Jób 42, 5–6).³⁵ Figyelemre méltó az, hogy az Istennel való kapcsolat, ebben az esetben Isten meglátása elcsendesíti az embert, így ez válik a csend forrásává.³⁶ A csendre hívja fel Eliú a figyelmét, amely egyszerűnek hangzik, mégis ha jobban elgondolkodunk rajta, megtapasztalhatjuk ennek mélységét és lényegét. Tulajdonképpen az csendesítette el Jóbot, amikor rájött arra, hogy Isten gondoskodik rólunk, mert nemcsak szenvedéssel, hanem sok jóval is elhalmoz bennünket nap mint nap.³⁷ Mindemellett figyelemfelkeltő, hogy mielőtt az ember teljesen elcsendesedne, panaszkodik az Úr fele. Jób panaszkodik nehéz sorsa miatt, Illés is azért emel panaszt az Úr fele, mert ő az egyetlen megmaradt prófáta, de őt is üldözik, így inkább ő is meghalna. Ebbe a kategóriába sorolhatjuk a panaszszoltárok megszólalóit is, kik sorsuk miatt kiáltanak az Úrhoz.

A csend, hallgatás fogalmaihoz szorosan kapcsolódik a nyelv, a beszéd, ahogyan fentiekben már említettük. A nyelv segítségével az ember külső, belső megtapasztalásait, gondolatait, érzelmeit, valamint szándékait képes kifejezésre juttatni.³⁸ A bibliai értelmezésben kifejezhetni tudja az ember az Isten iránti érzelmeit, valamint dicsérheti az Urat. Azonban ha valakinek nincs nyelve, vagyis nem tud beszélni, az Isten büntetése lehet. A nyelv az ajkakhoz

³² WALSH, Jerome T.: *Királyok első és második könyve*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: *Jeromos Bibliakommentár I*, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003, 283; DIETRICH, Walter: *1 and 2 Kings*, in: *The Oxford Bible Commentary* (szerk.) Barton, John - Muddiman, John, Oxford University Press, New York 2001, 246.

³³ KOCSI György: *Az eltűnt csend nyomában, A háborgó Illéstől a szenvedő Jóbig*, in: *Pannonhalmi Szemle*, 27 évf. (2019/1), 10.

³⁴ KOCSI: *Az eltűnt csend nyomában*, 11.

³⁵ KOCSI: *Az eltűnt csend nyomában*, 11.

³⁶ KOCSI: *Az eltűnt csend nyomában*, 11.

³⁷ KOCSI: *Az eltűnt csend nyomában*, 11.

³⁸ BARTHA: [Keresztyén bibliai lexikon](#)

hasonlóan, felfedi azt, ami az ember szívében van, tettei pedig meg kell feleljenek szavainak.³⁹ A nyelv által nemcsak dicsérni tud az ember, hanem rágalmozni, ítéletet mondani, késhez hasonlóan sebezni is tud. A fenti példákban láthattuk, hogy a nyelv által a személy kifejezheti a kérdéseit, gondolatait, ugyanakkor a csend és a hallgatás szerepét is kiemelik az ószövetségi példák. A következőkben a panaszszóltárokból megjelenő igaz hallgatását, illetve az Ebed Jahve ének szóltárjának hallgatását elemezzük, melyek jelentősek a témánk szempontjából.

A szóltárok könyvének megközelítőleg egynegyede panaszszóltárokból áll, melyeket az egzegéták két csoportra osztanak: az egyéni panaszdalokban a személy fordul Istenhez, míg a közösségi panaszdalokban egy adott nép fordul Istenhez.⁴⁰ A dolgozatban az egyéni imákat elemezzük, kiváltképpen az igaz hallgatását, ennek jelentését a 22 szóltárban. A panaszszóltár felépítése a következőkből áll: bevezetés, melyben Istenhez kiált a szenvedő, felidézi Isten gondoskodását; ezt követi a témának a kibontása, melyben leírja a szenvedésének okát, állapotát, illetve hivatkozik Isten múltban megmutatkozó segítségére; a befejező részben pedig kifejezi Isten iránti bizalmát, dicséri az Urat, mert tudja, hogy meghallgatja kérését.⁴¹ Tulajdonképpen az egész költemény a panasszal kezdődik és a dicsérettel fejeződik be, melyben az elhagyatottságának, szenvedésének ad hangot a szóltáros, de egy időben kifejezi Istenbe vetett hitét, és megígéri, hogy dicsérni fogja az Urat.⁴² Az „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem? (Zsolt 22,2) vers kiáltása azt fejezi ki, hogy a szenvedő mindenét odaadta Istennek, egész életét, mégsem kapott semmit ezért.⁴³ Továbbá a múltból beszél, ahogyan atyáinak segített Isten, és a saját kiválasztását is megemlíti, mely már az anyaméhben elkezdődött, és amely hasonlít a Jeremiás próféta elhívására (Jer 1, 5).⁴⁴ Ezek által fejezi ki bizalmát és egyben reménykedését az Úrban. Láthatjuk, hogy a keserves panasz és a reménykedés egyszerre van jelen a szóltárban. Fizikai rosszullétére utalnak azok a sorok, amikor ajka kiszáradásáról, csontjai kifiticamodásáról ír. Az állatok, melyek körülveszik őt és szenvedést okoznak számára, azok az ellenségei, akik akár a baráti, rokoni körből is származhatnak, de az a feltételezés is helyénvaló, miszerint a vezetőség hatalma fenyegeti a szenvedő embert.⁴⁵ Mindezt eltűri, mivel

³⁹ SURGY, Paul de: *Nyelv*, in: Leon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009, 1028.

⁴⁰ RÓZSA Huba: *Bevezetés az Ószövetség könyveiben*, Szent István Társulat, Budapest 2016, 652.

⁴¹ RÓZSA: *Bevezetés az Ószövetség könyveiben*, 653-654; OLÁH Zoltán: *Átok, bosszú, panasz és dicsőítés a szóltárokból*, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár 2017, 122.

⁴² SIMON, T. László: *Hozzatok szavakat magatokkal! – Közelítések a szóltárokhöz*, L'Harmattan, Budapest 2007, 11-12.

⁴³ OLÁH: *Átok, bosszú, panasz és dicsőítés a szóltárokból*, 123-124.

⁴⁴ OLÁH: *Átok, bosszú, panasz és dicsőítés a szóltárokból*, 124.

⁴⁵ OLÁH: *Átok, bosszú, panasz és dicsőítés a szóltárokból*, 126 – 127.

bízik Istenében, és tudja, hogy megszabadítja szenvedésétől. Ezért is dicséri az Urat, és megígéri, hogy hirdetni fogja dicsőségét. Az szenvedő imádkozó igaznak vallja magát, azt mondja, hogy amit megfogad, azt teljesíteni is fogja. Fontos megjegyezni, hogy ószövetségi vonatkozásban igaznak számított az a személy, aki az isteni parancsokat megtartja a szövetséges Istenhez híven.⁴⁶ Ebből következik, hogy a szenvedő nemcsak magát vallja igaznak, hanem egyben Istent is, mert tudja, hogy segíteni fog rajta. De az igaz hallgatása jelenik meg az 69 zsoltárban is, ahol szintén Isten meghallgatásáért könyörög az imádkozó, szenvedéseit felsorolja, de tudja azt, hogy Isten meghallgatja és könyörül rajta. Hangsúlyozza, hogy Istenért viseli el a szenvedéseket.

A negyedik Ebed Jahve énekben is az igaz szolga hallgatását figyelhetjük meg. Az Ebed Jahve kifejezés Isten szolgájára utal, mely megjelölést az Ószövetségben minden jámbor izraelitára használták, de legfőképp Izajás szenvedő szolgájára alkalmazzák, ki sokak bűneiért szenvedett.⁴⁷ Mielőtt rátérnénk a szövegre magára, lényeges kiemelni a szolga fogalom jelentését. Az Ószövetségben a szolga az Úrhoz való viszonyában mutatkozik meg, ezért is nevezi a bibliai hagyomány az embert Isten szolgájának.⁴⁸ A szolga és az Úr között nem alárendeltségi viszony van, hanem a hozzá való tartozás, illetve a nála levő biztonság és védettség fejeződik ki.⁴⁹ Izajás könyvének 44 – 55. terjedő fejezeteiben 4 egymással összefüggő szövegegység található, mely Jahve szolgájáról szól, az ő küldetéséről, szenvedéséről, haláláról és üdvösségszerző tetteréről.⁵⁰ Itt a negyedik éneket tárgyaljuk, mivel témánk szempontjából ez a leglényegesebb (Iz 52, 13 – 53,12). Az ének felépítése három részből áll: isteni beszéd (Iz 52,13-15) – kar (Iz 53,2-10) – isteni beszéd (Iz 53, 11-12).⁵¹ Az első egységben Isten maga mutatja be szolgáját, és arra hívja fel a figyelmet, hogy magasztos lesz a felemelkedése, megdicsőül a szolga, mert a nemzetek ráébrednek arra, hogy a megvert és torz arcú ember mögött ki volt; tulajdonképpen hangsúlyossá válik az, hogy a végéről lehet megérteni az eseményeket, és ezáltal kerülnek helyes megvilágításba a történések.⁵² A második rész a kar dala, melyben a szolga magatartását ábrázolja, visszatekint az eseményekre, és olyan

⁴⁶ MCKENZIE, John L.: *Az ószövetségi gondolkozás elemei*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: Jeromos Bibliakommentár III, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003, 808.

⁴⁷ Rahner, Karl - Vorgrimber, Herbert: *Teológiai kishoztár*, Szent István Társulat, Budapest 1980, 116.

⁴⁸ RÓZSA Huba: *Az Ebed- JHWE dalok irodalom és tradíciótörténete, értelmezése, teológiája és határtörténete*, in: Rózsa Huba: *Isten a kezdet és a vég, Válogatott tanulmányok*, Szent István Társulat, 2010, Budapest, 339.

⁴⁹ RÓZSA: *Az Ebed- JHWE dalok irodalom és tradíciótörténete, értelmezése, teológiája és határtörténete*, 339.

⁵⁰ RÓZSA: *Az Ebed- JHWE dalok irodalom és tradíciótörténete, értelmezése, teológiája és határtörténete*, 336.

⁵¹ RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája II. Izrael prófétai hagyományainak teológiája*, Osiris tankönyvek, Budapest 2001, 219.

⁵² RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája II.*, 219.

felismeréseket nevez meg, melyet eszkatologikus értelemben lehetett felfogni.⁵³ Végül pedig ismét az isteni beszéd kap helyet, ahol azt látjuk, hogy a szolga az aki másokat igazzá tesz és beteljesíti az isteni ígéreteket.⁵⁴ A szolga hallgatása azért szokatlan, mert egy szenvedésben levő ember, aki a haldoklók sorában van, hangosan felkiált.⁵⁵ A szolga azért nem szól, mert tudja, hogy Isten miatt kell viselnie a bántalmakat, de Jahve igazolni fogja őt és megóvja küldetésének kudarcától.⁵⁶ Határozott szilárdsága tükrözik abban, hogy türelmet tanúsít a szenvedésben is, mindebben pedig Jahve segítségébe vetett bizalma erősíti és bátorítja őt.⁵⁷

Mindezeket összegezve kijelenthetjük, hogy a fenti példákban az igaz szenvedő azért hallgat, azért tűri a fájdalmat, mert tudja, hogy Isten erőt ad számára, és Ő fogja majd igazolni. A hallgatásukban tulajdonképpen az Istenben vetett bizalom és ráhagyatkozás mutatkozik meg.

1.1.3. Az Újszövetség csendje

Az Újszövetség könyveiben sem ismeretlen a csend, a hallgatás tematikája. Kijelenthetjük, hogy egyfajta kommunikáció jön létre a szerző és az olvasó között. Például az evangélisták is elhallgatnak bizonyos részleteket, vagy nem magyarázzák meg azokat. Ezzel is arra ösztönözve az olvasókat, hogy ők maguk adják meg a válaszokat. A szentírók a csendet az írott szövegben sok esetben jelzik, máskor pedig nem. Tulajdonképpen a csend szerepe nem más, mint az, hogy jobban elmélyítsék a következő történéseket, ezzel is hatásosabb lesz az üzenete.⁵⁸ Lukács evangélistánál Zakariás csendben van, amikor is az angyal megnémítja, mert kételkedett, hogy Erzsébet gyermeket fog szülni.⁵⁹ Lukács az őszinte, valódi hallgatásra is felhívja a figyelmet, amikor megmutatja azt, hogy azért kell hallgatni az igét, mert ezáltal az ember ellen tud állni a mindennapi próbatételeknek, melyekkel az Úr szolgálatában szembesülnek (Lk 8,4-15). Szintén Lukácsnál látjuk azt, hogy amikor Jézust bemutatják a templomba, Simonnal ellentétben Anna prófétaasszony jövendöléséről már hallgat az evangélista, nem tudhatjuk meg, hogy mit mondott. Továbbá Mária és Márta történeténél is azt

⁵³ RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája II.*, 220.

⁵⁴ RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája II.*, 220.

⁵⁵ STUHLMUELLER, Carroll: *Deutero-Izajás és Trito-Izajás könyve*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: *Jeromos Bibliakommentár II*, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003, 528.

⁵⁶ RÓZSA Huba: *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, Szent István Társulat, Budapest 2011, 266.

⁵⁷ RÓZSA Huba: *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, 266.

⁵⁸ DINKLER, Michael Beth: *Silent Statements Narrative Representations of Speech and Silence in the Gospels of Luke*, Doctoral dissertation, Harvard Divinity School, 2012, 28-29.

⁵⁹ RADCLIFF Timothy: *Miért járunk misére, Az Eucharisztia drámája*, Vigilia Kiadó, Budapest 2011.

láthatjuk, hogy Mária nem szól semmit, ő csak Jézust hallgatta, nem reagált a testvére feddésére sem, de még Jézus tanítására sem. Erről sem tudósít a szerző. Márk evangélistánál láthatjuk, hogy Jézus működése során többször is felhívja az őt hallgató emberek figyelmét, hogy a csodálatteiről, kilétéről ne beszéljenek senkinek, parancsot ad, hogy hallgassanak róla. Ennek ellenére egyre-másra megszegik az utasítást, és felfedik kilétét, terjesztik hírét.⁶⁰ Továbbá az asszonyok az üres sírnál ahelyett, hogy elvinnék a hírt a tanítványoknak, amivel az angyal megbízta őket, elmenekülnek és elhallgatnak (Mk 16,1-8.). A hallgatási parancs érvényét veszti már, de ennek ellenére az asszonyok nem teljesítik a feladatot, és így tulajdonképpen az olvasónak szól a feladat: beszélni Jézusról, az ő életéről, haláláról és feltámadásáról.⁶¹ Azt láthatjuk, hogy a hallgatás valamiképp maga után vonja a cselekvést is. Ezt a „jönni” – „hallgatni” fogalompár jól szemlélteti, cselekvésre készíteti az embereket.⁶² Jézus amikor példabeszédekkel tanítja az őt körülvevőket, akik közül sokan zúgolódnak ellene, arra hívja el őket, hogy őt hallgassák, és szavai szerint cselekedjenek (Lk 6,47-49). Az előbbi példához hasonlót láthatunk János evangéliumában, amikor is Fülöp apostol elhívja Natanaelt, mert megtalálták a Messiást. Natanael kételkedik, de Fülöp csak annyit mond, hogy „Gyere és lásd”. Az ember úgymond ki kell mozduljon a saját maga világából, hogy igazán láthassa, érthesse, hallhassa Jézust (Jn 1, 45-46). Nemcsak a jönni és hallgatni, hanem a (meg)hallgatni és (el)menni fogalmak is összefüggésbe vannak, cselekvésre való készítetést fejeznek ki, mivel Jézus többször is arra bátorítja tanítványait, hogy mindaz, amit hallottak és láttak továbbadják másoknak, jó gyümölcsöt teremjenek.

A beszéd és a csend szorosan összefügg a Názáreti Jézus alakjával. Jézus működése során tanította az embereket, azonban arra is látunk példát, amikor elvonul a tömegetől, úgymond csendre vágyik. Mint már említettük a csend, a hallgatás is cselekvésnek számít, ebből adódóan beszélhetünk Jézus hallgatás általi cselekvéséről is. A szenvedéstörténetekben megjelenő csendet, hallgatást több részben is láthatjuk, ahol más és más a jelentése, üzenete. Amikor Jézust kihallgatják a főpapok, valamint Pilátus is (Lukácsnál Heródes is), akkor azt olvassuk, hogy Jézus egyre csendesebb, sőt, egy idő után teljesen csendben van, nem válaszol az őt kérdezőknek (Mt 27,14; Mk 14,60: 15,4-5; Lk 23,9; Jn 19,9). Feltevődik a kérdés, hogy mivel magyarázható Jézus hallgatása? Az ószövetségi szenvedő szolga képével, aki mint leölésre vitt bárány, hallgat kínzói előtt? De akár a hallgatása azt is kifejezheti, hogy nem akar párbeszédet

⁶⁰ SIMON T. László: *Az üdvösség, mint esély és talány-Közelítések a Márk-evangéliumához*, 87.

⁶¹ GNILKA, Joachim: *Az Újszövetség teológiája*, Szent István kézikönyvek 11, Budapest 2017, 143.

⁶² SIMON T. László: *A kezdetek varázsa és lendülete a Lukács evangéliumához és Apostolok cselekedeteihez*, L'Harmattan, Budapest 2012,137.

folytatni a kihallgatóival, mert ő tudja mi az igazság? János evangélistánál láthatjuk, hogy Jézus felel is Pilátus azon kérdésére, hogy mi az igazság. Mindezeket részletesebben lehet és kell is tárgyalni. A szenvedéstörténetek csendjéhez tartozik az is, amikor a tanítványok az Olajfák-hegyén nem tudnak virrasztani, úgymond elcsendesednek, elhallgatnak. Továbbá Júdás árulása is ide tartozik valamiképp, mivel nem szóval, hanem egy tettel árulja el mesterét, a szeretet jelével. Péter apostol tagadása is ide tartozik, aki elhallgatja, hogy ismeri mesterét, nincs bátorsága felszólalni mellette és érte, majd amikor a kakas megszólal, rájön, hogy mit tett, az azelőtt csendet, hallgatást keserű sírás váltja fel. Mindezeket részletesebben kifejtük a második fejezetben.

Mindezeket összegezve azt láthatjuk, hogy a csend és a hallgatás sokféle lehet. Lehetséges azon jelentése, amikor is az ember egyedül, magányosan érzi magát, távol Istentől, a csend pedig a fájdalmat, a megpróbáltatást jelenti számára. Isten a csend által azt is kifejezi, hogy teret enged az embernek, illetve, hogy ismerje fel az ember a csendben jelenlevő Istent is, és ezáltal közelebb kerülhessen önmagához. Azt is láthattuk, hogy a csend és hallgatás fogalmi szoros kapcsolatban vannak a cselekvéssel, maguk után vonják, hogy az ember cselekedjen, kimozduljon úgymond önmaga komfortzónájából. Annak ellenére, hogy a 21. század rohanó napjaiban ritkán fordítunk időt az elcsendesedésre, mégis égető szükség van erre. Végezetül pedig kijelenthetjük, hogy a csend hozzásegít bennünket ahhoz, hogy közelebb kerülhessünk a jó Istenhez, megerősíthessük a vele való kapcsolatot, valamint önmagunk megismerésében is „eszköz” lehet számunkra. A csend mai szerepéről az utolsó fejezetünkben részletesebben is szó lesz.

1.2.A hallás és a hallgatás fajtái

Az evangéliumok olvasása és értelmezése során arra a meggyőződésre jutottam, illetve a kutatások is megerősítettek abban, hogy a hallás motívumának jelentősége van, ennek értelmében pedig beszélhetünk a hallás fajtáiról. Az evangélisták retorikai eszközként is alkalmazzák ennek az érzékszervnek a használatát, mellyel üzeni is akarnak az olvasó, hívő számára. Már az őskeresztények idejében fontos szerepe volt a meghallgatásnak és egyben az elmondásnak is. Ha csak arra gondolunk, ahogy az szentírási történetek is elsősorban a szójhagyomány által jutottak el emberről emberre, majd ennek írásos formát is adtak a szentírók, láthatjuk, hogy a hallás, meghallgatás motívuma milyen nélkülözhetetlen szerepet játszott a hit továbbadása szempontjából. A hallás által tulajdonképpen az ember a kinyilatkoztatás igazságait elfogadja, illetve befogadja.⁶³ Az Ószövetségben is a próféták felhívják arra a hívők figyelmét, hogy hallgassák az Úr szavait (Iz 1,10), valamint az Újszövetségben is azt láthatjuk, hogy ez a hagyomány folytatódik, és a szavak befogadására való felhívás szintén jelen van. Jézus is többször is úgy kezdi beszédét, hogy „hallottátok mit mondtak a régiek...”, vagy amikor befejez egy tanítást, akkor azt mondja, hogy „akinek füle van, hallja meg”. Ezekből a példákból is láthatjuk, hogy a hallás szerepének már a kezdetektől jelentős funkciója volt. Továbbá azt is fontos kihangsúlyozni, hogy a hallással egy időben az engedelmesség szerepe is hangsúlyossá lesz. Mert aki valakire hallgat, nemcsak a külső érzékelést és szavak értelmezését jelenti, hanem az engedelmséget is kifejezi ezáltal.⁶⁴

Ha megfigyeljük a bibliai szövegeket, és értelmezzük a hallás, hallgatás motívumait, akkor azt láthatjuk, hogy alapjában véve két nagy részre oszthatjuk ezeket. Van az egyszerű fizikai hallás, amikor a szereplők, személyek egyszerűen hallják egymást, az érzékszervüket használják, azonban ennek következtében nem történik semmi. Hallják, észlelik a személyek a körülöttük levő világot, embertársaikat, de nem vált ki belőlük semmit ez a fajta hallás, mivel csak felületes. Példa erre a fajta hallásra, amikor Jézus a sziklára épített ház példabeszédében arra hívja fel az öt hallgatók figyelmét, hogy azok, akik hallgatják beszédét, de nem cselekszenek hasonlóképpen, épp a balga emberhez hasonlóan, ki homokra építi házát (Mt 7,24–27; Lk 6,47–49). Jézus működése során többször is felhívja az öt hallgatók figyelmét, hogy

⁶³ HAAG, Herbert: *Hallás*, in: HAAG, Herbert (szerk.): *Bibliai lexikon*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1989, 541.

⁶⁴ HAAG: *Hallás*, *Bibliai lexikon*, 541.

értő füleik legyenek, mert nem elég hallani, cselekedni is kell (Lk 8, 4-15; Mk 4, 21-24). Ezzel kapcsolatos észrevételeinket a harmadik fejezetben bővebben tárgyaljuk.

Az előbbtől eltérően a másik fajta hallás az úgynevezett belső hallás, vagy másként szólva valódi hallás, amikor is bizonyos szereplők felismerik Jézusban az Isten fiát, a tettei, a tanítása, magatartása által. Ez a fajta hallás abban különbözik a fizikaitól, hogy ez elindít az emberekben valamit, cselekvésre készítetik őket. Ez a cselekvés pedig abban nyilvánul meg, hogy először is elkezdik követni Jézust, vagy épp Jézushoz és a mennyei Atyához hasonlóan cselekednek másokkal, viselkedésükben, életvitelükben megváltoznak. Tulajdonképpen azt is mondhatjuk, hogy ez a belső hallás, vagy másként fogalmazva valódi hallás, lehetővé teszi a személyek számára azt, hogy felismerjék Isten szeretetét, erre a szeretetre pedig válaszoljanak, mégpedig úgy, hogy ez szerint élnek, másoknak átadják, amit ők is megtapasztaltak. Ezt a fajta hallást gyakorló személyek éber szívvel hallgatják az elhangzottak, és mivel nem csak felszínesen fülel, hanem a szívével is figyel, így létrejöhet a cselekedet. Jól látható a két hallás közötti különbség, míg az első a csupán érzékszervi hallásra, addig az utóbbi a belső megértéssel is párosul, így válik az valódi hallássá.

A hallgatás fajtájáról, illetve a csend fajtáiról szinten e két változat alapján beszélhetünk. Azonban azt látjuk, hogy ebben az esetben az eltérés nem olyan nyilvánvaló. Szó lehet egyfajta „fizikai hallgatásról”, ami voltaképp azt jelenti, hogy az illető nem ad ki hangot, így a másik fél, akivel kontaktusba lépett, nem hall semmit. Ennek ellenére itt nem azt jelenti, hogy nincs ennek értelme és üzenete. A példákából a későbbiekben látni fogjuk, hogy igenis a hallgatással is üzenhetünk. A „belső hallgatás” leginkább belső csendnek nevezhető, amit voltaképp a személy maga tapasztal meg, és juttat kifejeződésre, akár szavak által, akár gesztusokon keresztül. Itt is azt láthatjuk, hogy a belső csend teljesüléséhez nem szükséges, hogy a környezete is csendben legyen, viszont hozzásegít a belső csend létrejöttéhez. Ha még inkább elmélyülnénk a hallgatás változataival kapcsolatban, akkor megemlíthetjük a semmitmondó hallgatást; a kínos csendet; a passzív hallgatást, az udvarias hallgatást, a feszült várakozással teljes csendet, az éber szívvel való hallgatást, a figyelmes hallgatást, a beszédes hallgatást.⁶⁵ A beszédes hallgatás arra utal, hogy a kimondatlanra próbálunk összpontosítani. Ludwig Wittgenstein osztrák filozófusnak van egy mára már sokat mondott és használt mondata, mely a következőképp szól: „*Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.*”⁶⁶ Mit is jelenthet ez számunkra, a témánk szempontjából, vagy van-e egyáltalán relevanciája a vizsgálódásunk

⁶⁵ BÁNYAI Ferenc: *Figyelni a nem láthatóra, szólni a kimondhatatlanról: a keresztény misztika útjai*, 108.

⁶⁶ WITTGENSTEIN, Ludwig: *Logikai-filozófiai értekezés*, ford.: Márkus György, Akadémiai Kiadó, Budapest 1989, 90.

szempontjából. Továbbá lehetséges-e ezt a felfogást úgymond „keresztény szemmel” értelmezni. Jézus amikor a vádlóit előtt hallgat, akkor tulajdonképpen azért hallgat, mert tudja, hogy ha mondana is valamit, nem fogadnák el, illetve Pilátus esetében is látni fogjuk, hogy ő meg nem érti azt, amiről Jézus beszél. Feltevődik a kérdés, hogy mit üzen a csend, illetve, hogyan lehet egy csend beszédes, mikor mondhatjuk el, hogy a csend közöl velünk valamilyen üzenetet? Ráadásul ez hogyan hozható összefüggésbe a Szentírással? A fenti példát folytatva, üzenet lehet az olvasó számára az, hogy a megpróbáltatások közepette, hogyan élje meg hitét, továbbá mondanivalója az is, hogy figyeljük meg Jézus eddigi és az ezután bekövetkező tetteit. Mindezekről a kérdésekről, valamint az ezekre adott válaszainkról a későbbi fejezetekben bővebben lesz szó.

Továbbá beszélhetünk a fenti típusok alapján az ember és Isten hallásáról és hallgatásáról is. A szentírásban számos példát láthatunk arra, amikor a hívő személy arra panaszkodik, hogy Isten nem hallgatja meg kéréseit, imáit, és ebből adódóan Isten csendjéről, hallgatásáról tudunk beszélni. Ide sorolhatjuk akár a panaszszoltárokat, akár a megpróbáltatásokat megélt prófétákat, akik Istent távolinak tapasztalják meg (Zsolt 22). Az ember hallgatásáról is beszélhetünk, amikor nem tud reagálni az adott helyzetre, nem tudja értelmezni és ezért hallgat. Itt tulajdonképpen a fizikai hallgatásról van szó. Az szenvedő ember, amikor nem hallja Isten szavát, amikor Isten csendben van, akkor úgy érzi, hogy elhagyta őt. Holott Isten csendjével üzeni akar, és nem feltétlenül azt, ahogyan az Ószövetség embere értelmezte, Isten haragjában nem szól a személyhez, a néphez, hanem ezzel Isten tanítani akarja a személyt.

Az Újszövetségben láthatjuk, hogy a nem halláshoz, illetve amikor nem tud valaki megszólalni, kapcsolódik a süketnéma betegség, amit Jézus is gyógyított. Ezek az emberek a társadalom peremére voltak kiszorítva, de Jézus velük is kapcsolatba lépett. Az ők meggyógyításával pedig kifejezi, hogy a beszédnek és a hallásnak is fontos szerepe van a hit és megismerés szempontjából.

1.3. A hallani és csendben lenni fogalmak görög megfelelői és alakváltozatai

A csend és hallgatás fogalma, ahogyan a fentiekben láthattuk sok esetben egyeztető, azonban vannak eltérések is. A következőkben e két fogalom görög megfelelőit vizsgálom az evangéliumokon belül, és arra lennék kíváncsi, hogy van-e különbség a két szó használatában a görög megfelelők alapján, és ha igen mi az. Mikor használják ez előbbit, illetve mikor az utóbbit. Továbbá milyen mögöttes jelentése van a használt fogalmaknak. Az Újszövetségben az **ἀκούω** (akúó), valakit/valamit hallani, észlelni fogalom 400 alkalommal fordul elő, ezen belül is az evangéliumokban 211 szerepel. Ebből is láthatjuk, hogy a Szentírás tanulmányozása céljából is fontos ismerni a hallani ige jelentését. Az evangélisták tulajdonképpen három fogalmat és ennek alakváltozatait használják műveikben, melyek kapcsolatban vannak a hallani igével. Ez a három „rokon értelmű” szó a (meg)hallani, hallgatagnak lenni (csendesnek lenni), valamint a felelni igéink. Feltevődhet a kérdés, hogy miként kapcsolódik a felel ige a hallani és a csend fogalmához. Jézus amikor elhallgat a vádlói előtt, akkor az evangélisták nem az elhallgatni szavat használták, hanem azt, hogy nem adott feleletet. Ebből az okból kifolyólag fogjuk tárgyalni a *felel* görög alakváltozatait, mivel ez méginkább hozzásegít bennünket ahhoz, hogy megérthessük Jézus csendjét a szenvedéstörténet során.

A hallani ige öt alakváltozatával találkozhatunk az evangéliumokban, melyek a következők: **ἀκούω** (akúó); **ἀκοή** (akóé), **παρακούω** (parakúó), **εἰσακούω** (eiszakúó), illetve az **ἀκροατής** (akratész).⁶⁷ A hallás itt nem csak a kimondottan fizikai hallást jelenti, amit az ember érzékel, hanem ezen túlmenően a megértést is jelenti. Láthattuk az előző fejezetben, hogy milyen fajtái vannak a hallásnak és hallgatásnak. A görög szavak alakváltozatai, ennek értelmezései segítenek bennünket ahhoz, hogy a hallgatás kategorizálásához még inkább oda tudjuk sorolni. Az **ἀκούω** (akúó) alakváltozat a hallást, észlelést jelenti, azonban nemcsak a külső érzékszervek általi hallást, hanem a felfogást is kifejezi, illetve a másik meghallgatását is, ami szintén túlmutat már pusztán fizikai észlelésen. Tulajdonképpen az előbbi a főalak, és ez az alak tevődik össze más alakokkal, így egy újabb megjelenését kapjuk a vizsgált igének.⁶⁸ Az **ἀκοή** (akóé) jelentése a hallás, mely a tette, érzetre vonatkozik, illetve jelenti a meghallott hírt, híradást is.⁶⁹ A **παρακούω** (parakúó) a meg nem hallást jelenti, amikor a személy figyelmen kívül hagyja azt, amit hall, elengedi a füle mellett, nem fogad szót, vagyis

⁶⁷ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#), Logos Kiadó, Budapest 1998.

⁶⁸ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁶⁹ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

engedetlenkedik.⁷⁰ Az **εἰσακούω** (*eiszakúó*) jelentése abban különleges, hogy a magyar nyelvben nehéz átadni ennek a jellegzetes meghatározását.⁷¹ Ez az ige az *eisz* és *akúó* szavakból tevődik össze, az *eisz* pedig egy olyan (elő)rag, ami nyelvünkben *-ba*, *-be* utóragnak felel meg, azonban itt nem a valamihez való megérkezést jelenti csupán, hanem a bele jutást is. A jobb megértés céljából egy példával lehet ezt leginkább bemutatni: egykor a világmindenség nemcsak Istenhez érkezik meg, hanem belé is tér vissza.⁷² Mindezeket összegezve láthatjuk, hogy ez a mélyebb hallásra, megértésre vonatkozik, itt már nemcsak a külső érzékek jutnak kifejeződésre, hanem a mögöttes értelem is. Nem utolsó sorban pedig következik a **ἀκροατής** (*akratész*) főnév, ami arra a személyre utal, aki hallgatózik, és igyekszik meghallani azt, ami őt érdekli. Fontos megjegyezni, hogy a fentiekben említett alakváltozatok mindegyike tartozhat a fizikai hallás, hallgatás csoportjához, de tartozhat az úgymond belső hallás, hallgatás csoportjához is, mivel van egy mélyebb, mögöttes jelentése. Mindezt a szöveg kontextusból tudjuk leginkább megérteni, de az alakváltozatok is hozzásegítenek minket ehhez.

A hallgatni, csendben maradni igének három alakváltozatával találkozhatunk, melyek a következők: **σιωπάω** (*sziópaó*), **σιγάω** (*sziگاó*), **ἡσυχάζω** (*hészükhadzó*).⁷³ A **σιωπάω** (*sziópaó*) jelentése a hallgatagnak, csendesnek lenni, kerülni a zajt, hangot; a **σιγάω** (*sziگاó*) jelentése is hasonló az előbbihez, elhallgatást, elnémulást jelent; a **ἡσυχάζω** (*hészükhadzó*) alakváltozat pedig arra utal, hogy valaki csendes, némán marad, és nem mond semmit.⁷⁴ Láthatjuk, hogy ebben az esetben az alakváltozatok közötti definíció között nincs nagy eltérés, mint hallani ige esetében.

A felel ige esetében az evangélisták tulajdonképpen egy igét használnak, amely az **ἀποκρίνομαι** (*apokrinomai*), és ennek az alakváltozatai az **ἀπόκρισις** (*apokriszisz*), **ἀπόκρισιν** (*apokriszin*), **ἀπεκρίθη** (*apekri thé*), **ἀπεκρίνατο** (*apekri nato*) jelennek meg még az műveikben.⁷⁵ Az **ἀποκρίνομαι** (*apokrinomai*) jelentése a megfontol, dönt, felel és válaszol. A héber *ánáh* szó is hasonló jelentéssel bír, valamit figyelmesen megnéz, megítél, amikor feleletet várnak tőle, megfontoltan mérlegel és csak az szerint adja meg a feleletet. Az **ἀπόκρισις** (*apokriszisz*) tárgy esetben van, a **σις** végződés pedig maga a tett folyamatára utal.⁷⁶

⁷⁰ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁷¹ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁷² BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁷³ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁷⁴ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁷⁵ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁷⁶ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

Az előbbieken láthattuk, hogy milyen alakváltozatokat használnak az evangélisták a csend, a hallgatás, valamint a feleletadás kifejezésére. A következőkben pár példával szemléltetjük az elmondottakat, mivel a terjedelem okán itt nem lehetséges az egész szentírási szakaszt tárgyalni. Értekezésünknek a fő témája a szenvedéstörténetek csendje, ezért tulajdonképpen hét evangéliumi részt vizsgálunk, mely Jézus szenvedéstörténetében megjelenő hallgatást, csendet fejezi ki. A következőkben erről lesz szó.

A **Mk 14, 61** ígerészben az evangélista a **σιωπῶω** (*sziópaó*) igét használta, amikor a főtanács hallgatta ki Jézust. Azt látjuk, hogy ebben az esetben cselekvő igéről van szó, melyet múlt időben használ, egyes szám harmadik személyben a szerző.⁷⁷ Itt Jézus kerül mindenféle zajt, hangot. Ez kifejezi, hogy nem akar megszólalni, nem látja értelmét annak, hogy mondjon is valamit. Ugyancsak ezt az alakot használja akkor is Márk, amikor Jézus lecsendesíti a vihart. Itt Jézus megmutatja, hogy ő Úr a tenger és a vihar fölött is. Ezzel a csennel a tanítványok is megsejtenek Jézus istenségéből valamit, azonban még a félelem erősebb a hitüknél. Ezért is veti Jézus szemükre, hogy még mindig kishitűek. Tulajdonképpen ezzel az olvasókhöz, hívőkhöz is, kik sokszor vagyunk kis hitűek, és nem merjük rábízni teljesen a jó Istenre.

A **Mt 26,63** rész szintén a főtanács előtti jelenet, ahol Jézus hallhat, itt szinten a fent tárgyalt alakot használja a szerző, ezért rátérünk a következőre, mely a **Mt 27, 14** ígerész, vagyis a Pilátus előtti jelenet. Itt az evangélista a **ἀπεκρίθη** (*apekrihé*) igét használja, kijelentő módban, szintén egyes szám harmadik személyben.⁷⁸ Ez az alak az **ἀποκρίνομαι** (*apokrinomai*) változata, amit azért fontos megemlítenünk értelmezésünk céljából, mivel ez egy megfontolt válaszadást jelent, ahogyan a fentiekben tárgyaltuk.⁷⁹ Tehát ez a görög ige kifejezi azt, hogy Jézus igenis megfontoltan döntött amellet, hogy hallgatni fog a helytartó előtt és nem ad feleletet számára. Továbbá az **ἀποκρίνομαι** (*apokrinomai*) alakját használja Márk evangélista a **Mk 14,61**-ben a főtanács előtt (**ἀπεκρίνατο** -*apekrinato*), a **Mk 15,5**-ben, a Pilátus előtti jelenetben (**ἀπεκρίθη**-*apekrihé*), valamint Lukács evangélista is a **Lk 23, 9**-ben (**ἀπεκρίνατο**-*apekrinato*), amikor is Heródes előtt van Jézus. Mind a négy esetben kijelentő módú igéről van szó, egyes szám harmadik személyben.⁸⁰ Ide sorolható még a **Jn 19, 9** is, ahol az **ἀπόκρισιν** (*apokriszin*) alak látható, mely az **ἀπόκρισις** (*apokriszisz*) szóból származik, ami az **ἀποκρίνομαι** (*apokrinomai*) főnévi alakja.⁸¹ Kijelenthetjük, hogy ezek az igék arra utalnak,

⁷⁷ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁷⁸ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁷⁹ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁸⁰ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

⁸¹ BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#)

hogy ezen jeleneteknél Jézus alaposan meggondolta, hogy miért nem szólal meg és miért a hallgatást, vagyis miért a felelet nélkülséget választja. Figyelemre méltó az, hogy az evangélisták mindegyike ezt az igét használja, mert ezzel is kifejezik, hogy Jézus hallgatása nem csupán semmit mondó tett, hanem igenis meggondolt cselekedet volt részéről.⁸²

⁸² DINKLER, Michael Beth: *Silent Statements Narrative Representations of Speech and Silence in the Gospels of Luke*, 199.

2. A szenvedéstörténetek csendje

A szenvedéstörténet a Jézus életéről szóló hagyomány, voltaképpen az evangéliumok legrégebbi része.⁸³ A szenvedéstörténetnek jelentős része van az evangéliumokban, mely abból is látszik, hogy több fejezetet felölelnek, valamint a szenvedéstörténeteket megnézve több a megegyezés, mint a négy evangélium többi részében.⁸⁴ A passió, vagyis Jézus szenvedésének története soha nem volt semleges elbeszélés, ezt onnan is láthatjuk, hogy a legkorábbi utalás az 1Tessz 4 fejezetében van, ahol Krisztus feltámadását szorosán összekapcsolja a hívők feltámadásával.⁸⁵

Lényeges megjegyezni, hogy a szenvedéstörténetek nem krónikaszerű leírást adnak, nem pusztá tényközlést láthatunk, hanem már a szóbeli áthagyományozás során megszületett a teológiai reflexió,⁸⁶ valamint az evangélisták tanúságtételüket fejezik ki a feltámadott Jézus mellett.⁸⁷ Tulajdonképpen a húsvéti események fényében, valamint az Ószövetség ismeretében értelmezték.⁸⁸ Jézus Krisztus szenvedéstörténetét a föltámadásból kiindulva kezdték értelmezni, a legrégebbi rész a keresztre feszítés volt, majd ezt kiterjesztették az elfogadás, a per és megkínzás elbeszéléseivel, illetve végül a nagyhét eseményeivel egészítették ki a történetet.⁸⁹ A szenvedéstörténet főbb lépései a következők: Jézus elfogatása, Jézus a főtanács előtt, Pilátus előtt, Jézus a kereszten, Jézus eltemetése. Ahogyan már említettük, mind a négy evangélista a feltámadás fényén keresztül tekint vissza a szenvedésre, éppen ezért az agónia dicsőséges küzdelemmé alakul át, nem vereséggé, mindez pedig Isten tervének a beteljesedése.⁹⁰ Fontos megemlíteni azt is, hogy azon túl, hogy szentírók kiemelik a letartoztatást, a Jézussal való bánásmódot, az ellenség fondorlatosságát, mindennek van is jelentősége, viszont az olvasó ezen keresztül kell észreveggye, hogy Jézus hogyan viselkedik a legfőbb próbatételek órájában, milyen magatartást tanúsít a nehézségek közepette is.⁹¹ A szenvedés miértjéről, valamint ennek magyarázatáról a későbbiekben fogunk értekezni. Most

⁸³ ZAMFIR Korinna: *Újszövetségi exegézis*, Kolozsvár 2013, 27.

⁸⁴ RÓZSA Huba – GÁL Ferenc: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, Szent István Társulat, Budapest 1982, 15.

⁸⁵ BENYIK György: *A passió kánoni és apokrif szövegei*, in: *Szenvedéstörténet*, Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia, Szeged 2005, 15.

⁸⁶ ZAMFIR: *Újszövetségi exegézis*, 27.

⁸⁷ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 16.

⁸⁸ ZAMFIR: *Újszövetségi exegézis*, 27.

⁸⁹ ZAMFIR: *Újszövetségi exegézis*, 27; GNILKA: *Az Újszövetség teológiája*, 133.

⁹⁰ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 16.

⁹¹ SPINETOLI, Ortensio da: [Máté. Az egyház evangéliuma](#), ford. Turay Alfréd.

lássuk azt, hogy mit is üzen számunkra Jézus csendje, hallgatása, mindez pedig mivel magyarázható.

2.1. Jézus csendje

2.1.1. Jézus a főtanács előtt

Mind a négy evangélista beszámol arról, hogy Jézus nem szól egy szót sem a kihallgatói előtt (Mk 14,61; Mk 15, 5; Mt 27, 14; Lk 23, 9; Jn 19, 9). Időrendi sorrendben Márk evangéliumában olvasható a legrégebb szenvedéstörténet, meghatározza a történések sorrendjét, melyet nagy vonalakban követ a többi evangélista is, valamint kiegészítették a saját hagyományukkal, mely által teológiájukat, krisztológiájukat még inkább megismerhetjük.⁹² Márk esetében azt látjuk, hogy a kereszt nyilatkoztatja ki Jézus valódi létezését, ami nem más, mint az, hogy Ő Isten Fia.⁹³ Ennek függvényében (is) értelmezhetjük az ő perét, és az ott tanúsított magatartását. Márk két tanácskozást mutat be, egyet a szanhedrin⁹⁴ előtt, egyet pedig Pilátus, a helytartó előtt. Ezt a sorrendet követi a másik három evangélista is (Mk 14, 53–65; Mt 26, 57–68; Lk 22, 66–71; Jn 18, 12–24). Lényeges itt röviden szólni a szanhedrin-féle kihallgatások menetéről, illetve ezek jogairól. A szanhedrin a legfelsőbb bírói szerv, mely 70 tagból és a hivatalban levő főpapból áll.⁹⁵ Sok kutató kétségbe vonja a főtanács előtti kihallgatást, irodalmi és jogi érvekből kiindulva, mivel rendelkezniük kellett az úgynevezett „ius”, illetve „potestas gladii”-val, vagyis az ítélkezési joggal (pallosjoggal).⁹⁶ Ha abból indulunk ki, hogy rendelkeztek ezzel a joggal, akkor fölösleges lett volna a rómaiak segítségét kérni, továbbá ez maga után vonja azt a kérdést, hogy mi értelme volt ennek a kihallgatásnak.⁹⁷ A szentírás magyarázók azzal indokolják ezt a tevékenységet, hogy ezt egy előzetes vizsgálatként kell értelmeznünk, amely során tulajdonképpen összegyűjtötték a Jézus ellen szóló rágalmakat, melyeket majd a római bírósági peren felhozhattak vele szemben, és a római helytartó ítélje el Jézust, ne pedig ők.⁹⁸ Mivel Jézus kijelentette, hogy ő a Messiás, tehát királyi méltóságot tulajdonított magának, ha egészen

⁹² RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 19.

⁹³ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 19.

⁹⁴ A szanhedrin-t egyes források szinedrion-nak is említik. Dolgozatunkban mindvégig szanhedrin-ként fogjuk használni. Magyar megfelelője a Nagytanács, Főtanács vagy Vének tanácsa.

⁹⁵ GNILKA, Joachim: *A Názáreti Jézus. Üzenet és történelem*, Budapest 2001, 353;

⁹⁶ GNILKA: *A Názáreti Jézus*, 354; GNILKA, Joachim: *Jézus perének jogtörténeti rekonstrukciója*, in: *Szenvedéstörténet*, Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged 2005, 29; VIVIANO, V. Benedict: *Evangélium Máté szerint*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: *Jeromos Bibliakommentár II*, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003, 156.

⁹⁷ GNILKA: *A Názáreti Jézus*, 354.

⁹⁸ GNILKA: *A Názáreti Jézus*, 358; RATZINGER, Joseph: *A Názáreti Jézus II. A jeruzsálemi bevonulástól a feltámadásig*, Budapest 2011, 135.

sajátos módon is, a főtanács ezzel a kijelentésével elítélhette, hiszen a messiási királyágra formált igény politikai vétség volt.⁹⁹ Emellett az a tény, hogy a római helytartó egy külön eljárást folytatott le Jézus ügyében, arra utal, hogy nem volt hajlandó elfogadni a zsidó vallási előjárók állásfoglalását, saját képet akart kapni az esetről.¹⁰⁰

Azt látjuk, hogy Jézus elfogatásától kezdve nemcsak folyamatosan hallgat, hanem már nem is cselekvője a történéseknek, hanem ő lesz a tárgya mindennek.¹⁰¹ Márk evangélistánál azt látjuk, hogy az elfogott Jézust a főpap házába viszik, ott kihallgatják és vétkesnek találják. Míg Jézust vallatják, addig Péter megtagadja mesterét. Ezt a részletet szintén mind a négy evangélista tárgyalja, melyre részletesebben mi is kitérünk a későbbiekben. Márk éjszakai kihallgatást mutat be,¹⁰² ahol a főtanács tagjai először is bizonyítékot keresnek Jézus ellen, majd a főpap kérdést tesz fel Jézus számára, elítélik az adott válasza miatt, majd bántalmaznak és kigúnyolják.¹⁰³ Azt láthatjuk, hogy hamis tanúvallomások is elhangzanak, de mégsem elegendő mindez ahhoz, hogy Jézust elítélhessék. Aztán gyakorlatilag két vád merül fel ellene: az első, hogy azzal fenyegetőzött, hogy a jeruzsálemi templomot lerombolja, illetve ahogyan látjuk egy kis idővel később, káromkodással gyanúsítják, mert Isten fiának nevezi magát. Ezeket, mint rágalmozást felhozzák ellene, mivel ezzel Isten fönségét sérti meg.¹⁰⁴ A főpap menteni akarja helyzetet,¹⁰⁵ de mint ahogy kérdése feltételezi, Jézus hallgat, válasz nélkül hagyja a vádaskodást: *Ekkor a főpap középre állt és megkérdezte Jézust: »Semmit sem felelsz mindarra, amit ezek tanúsítanak ellened?«* (Mk 14, 60) Feltevődik a kérdés, hogy miért hallgat Jézus, miért nem szól a vádlóival szemben. Azt ki kell emelnünk, hogy az ítélet voltaképpen már a kezdetektől fogva eldöntött volt, ezzel is magyarázhatjuk Jézus hallgatását, nem keres bírói szánalmat, hanem elfogadja a sorsát.¹⁰⁶ Jézus hallgatását az ószövetségi szenvedő igaz sorsának nézőpontjából is értelmezzük, aki ügyét Istenre bízva, türelemmel és hallgatással viseli az igazságtalan bántalmakat.¹⁰⁷ Továbbá Izajás szenvedő Szolgája sorsának beteljesedését is felfedezhetjük Jézus hallgatásában.¹⁰⁸ Mindezeket bővebben egy további fejezetben

⁹⁹ RATZINGER: *A Názáreti Jézus II.*, 140.

¹⁰⁰ GNILKA: *A Názáreti Jézus*, 361.

¹⁰¹ GNILKA: *Az Újszövetség teológiája*, 131.

¹⁰² Az evangélisták közül Máté és János szintén éjjeli kihallgatásról tudósítanak, Lukács pedig egy kora reggeli ülésről tájékoztatja az olvasókat.

¹⁰³ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 53.

¹⁰⁴ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 55.

¹⁰⁵ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 55.

¹⁰⁶ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 56.

¹⁰⁷ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 56.

¹⁰⁸ HARRINGTON, J. Daniel: *Evangélium Márk szerint*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: *Jeromos Bibliakommentár II*, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003, 91.

részletesebben is tárgyaljuk, ahol Jézus szenvedéstörténete és az ószövetségi képek közötti kapcsolatról lesz szó. Mindemellett Jézus hallgatásában végső fokon Isten Fiának méltósága és biztonsága mutatkozik meg, felette áll emberi bíráinak, és ezért nem szorítkozik a maga igazolására, magyarázkodására, mert végső soron Isten fogja őt igazolni a halálát követő jelekben és a feltámadásban.¹⁰⁹ Nélkülözhetetlen megjegyezni, hogy itt Jézus nem úgy jelenik meg, mint az embert lenéző istenség, hanem mint aki végsőkig elfogadja sorsát. Ezt látjuk a Názáreti Jézus egész élete során, aki igent mond a szenvedésre, a fájdalmakra, és engedelmes lesz mindvégig az Atyának,¹¹⁰ aki harcol azért, hogy szenvedésében el tudja fogadni Isten akaratát: *De ne az legyen, amit én akarok, hanem amit te.*(Mk14, 36). A kísértések közepette is győzedelmesen kerül ki, mert akaratát alárendelte az Atyáénak.¹¹¹ Mivelhogy Jézus hallgatott az őt ért vádakra, ezért egy újabb meghatározó kérdést tesz fel számára a főpap, mellyel messiási voltára kérdez rá:»*Te vagy-e a Krisztus, az áldott Isten Fia?*« (Mk 14, 61) Az Isten Fia megnevezés az Ószövetségben az Istennel való közeli kapcsolatot, különleges szeretetét, illetve kegyelmi közelségét jelentette.¹¹² Figyelemre méltó, hogy az evangélium során ez az istenfiúsági titok végig húzódik, most pedig a főpap kérdésére Jézus egyértelműen válaszol, ezzel Messiásnak¹¹³ és Isten Fiának vallja magát.¹¹⁴

Máté evangélista követi Márkot a történések sorrendjében, valamint azt láthatjuk, hogy nála Jézus van a középpontban, és mint kezdeményező, illetve irányító jelenik meg.¹¹⁵ Pilátusnak adott válaszában kívül egyetlen szót sem szól, mégis minden az ő személyére irányul, szótlán jelenlétével is uralja a körülötte zajló eseményeket.¹¹⁶ Máté kiemeli Jézus előretudását, a szenvedéstörténetben semmi sem történt, amiről Jézus előre nem látott és tudott volna; mindemellett Máté is megmutatja, hogy Jézus engedelmes fiú, és egész élete tulajdonképpen önátadás az Atyának.¹¹⁷ A Máté-féle kihallgatás is szintén úgy zajlik, mint ahogyan a fentiekben láthattuk. A főpap szintén kezébe veszi a tárgyalás vezetését, válaszra szólítja fel Jézust, azonban ő nem ad feleletet. Nem volt értelme a védekezésnek vagy magyarázkodásnak, mivel halálos ítélete már a kihallgatás előtt eldőlt.¹¹⁸ Ahogyan már az előzőekben

¹⁰⁹ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 56.

¹¹⁰ HARRINGTON: *Evangélium Márk szerint*, 93.

¹¹¹ SPINETOLI: [Máté. Az egyház evangéliuma](#)

¹¹² RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 56.

¹¹³ Lényeges megjegyezni, hogy Jézus nem úgy értelmezte messiási voltát, ahogyan a zsidók.

¹¹⁴ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 57.

¹¹⁵ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 89.

¹¹⁶ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 90.

¹¹⁷ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 91.

¹¹⁸ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 133.

megemléítettük, Deutero-Izajás Szenvedő szolgájának sorsát látják Jézusban, azonban vannak olyan értelmezések is, hogy itt Jézus megalázott helyzete nyilvánul meg, melyet az Atya iránti odaadással fogad el.¹¹⁹ Máténál szintén láthatjuk, hogy Jézus hallgatása következtében a főpap felteszi számára a kérdést, hogy valóban ő az Isten Fia.

Lukács evangélistánál azt látjuk, hogy ő az isteni üdvtörténet távlatából figyeli az eseményeket, és szerinte a szenvedés szükségszerű út Jézus megdicsőüléséhez; ugyanakkor az ártatlanul szenvedő Jézus halála megnyitotta az üdvösség útját az emberek számára.¹²⁰ A főtanács előtt Jézus itt nem hallgat, sőt, tanúságot tesz messiási voltáról, és azt veti a főtanács szemére, hogy mindegy milyen választ ad nekik, mert nem hisznek ki, vagy nem válaszolnak a kérdésre.¹²¹ Azt látjuk, hogy itt Jézus másként jelenik meg, mint a másik két szinoptikusnál.

A negyedik evangélistánál azt láthatjuk, hogy a történések lépéről lépésre Jézus nagy „órája”, szenvedésében és halálában beteljesedett megdicsőülés fele tartanak.¹²² Az evangélista a feltámadás fényében szemléli Jézus szenvedésének eseményeit, valamint fontos helyet képvisel Jézus királysága, melynek fő célja, hogy az isteni életet kinyilatkoztathassa, közölhesse.¹²³ Az evangélium Jézusát szintén a tudatosság és engedelmesség jellemzi, ezáltal a szenvedés egyszerre Jézus szabad tette és az Atyának való engedelmesség.¹²⁴ János evangélista abban tér el a szinoptikusoktól, hogy ő nem említi a főtanács előtti kihallgatást, hanem csak Annás,¹²⁵ illetve Kaifás, az akkori főpap előtti kihallgatásról szól. Itt nem látjuk, hogy Jézust megalázzák (kivéve az arcon ütést), hanem mint király áll a kihallgatói előtt, méltóság és nyugalom vonul végig az eseményeken.¹²⁶ Figyelemre méltó az is, hogy Jézus mindaddig hallgatásba burkolózik, míg a főpap szóra nem kényszeríti, esküre nem kötelezi. Jézus ekkor töri meg a csendet, válaszával pedig megbotránkoztatja a főpapot, aki ruháját megszaggatja.

¹¹⁹ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 133.

¹²⁰ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 181-184.

¹²¹ Ezen rész hasonlít a sziklára épített ház példabeszédére, amikor is Jézus azt mondja, hogy aki hallgat szavára az az szerint is cselekszik, azonban olyanok is vannak, akik nem hallgatnak rá. Ehhez hasonló a lámpásról szóló példabeszéde is.

¹²² RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 259.

¹²³ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 266.

¹²⁴ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 267.

¹²⁵ Annás, az akkori főpapnak, Kaifásnak az apósa volt.

¹²⁶ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 268.

2.2.2. Jézus Pilátus előtt

Tulajdonképpen az egész kihallgatás a főtanács előtt úgy fejeződött be, ahogyan Kaifás várta: Jézust bűnösnek találták istenkáromlásban, ezért pedig halálbüntetés járt, de mivel halálos ítéletet csak a rómaiak hozhattak, ezért Jézus perét Pilátus elé kellett vinniük, ezáltal előkerült az ítékezés politikai oldala.¹²⁷ A Pilátus előtti kihallgatásról szintén beszámol mind a négy evangélista, több-kevesebb hasonlósággal. Először is elengedhetetlen, hogy beszéljünk röviden a római jogi eljárások folyamatáról, valamint Pilátus személyéről. A római gyakorlat voltaképpen négy egységből állt, melyek a következők: Az eljárásnak nyilvánosnak kellett lennie; A vádló mindig magánszemély; Lehetőség van védekezésre; Az ítéletet egy tanács határozza meg.¹²⁸ Pilátust a korabeli irodalom negatívan ítéli meg, ki Júdea ötödik helytartója volt Kr. u. 26 és 32 között, akinek alapvetően az volt a feladata, hogy a nyugalmat és a rendet megőrizze, valamint a lázadást visszafogja a provinciában.¹²⁹ Alexandriai Philón megvesztegetőnek nevezte őt, aki bírósági eljárás nélkül végeztetett ki embereket, zsidóellenesség is megmutatkozott nála.¹³⁰ Az evangélisták ennek ellenére nem ilyen képet festenek a helytartóról, hanem egy szelídebb, mondhatni Jézust védő Pilátusról kapunk betekintést, akinek a bátortalansága is megmutatkozik akkor, amikor a főtanács és a nép fenyegetni kezdi őt. A szentírás magyarázók azzal indokolják Pilátus ezen magatartását, hogy az evangélisták tulajdonképpen apologetikus szándékkal festenek ilyen képet a helytartóról, ezzel is bizonyítva azt, hogy a kereszténység nem jelent veszélyt a birodalomra nézve, hiszen a rómaiak tisztázták ártatlanságát, valamint nem Pilátus volt aki elítélte Jézust, mert ő a főtanácsra és a felizgatott tömegre hárította a felelősséget.¹³¹ Azonban itt Pilátus cselekedete képmutatás, és nem mentesül a felelősség alól, még akkor sem, ha a néptől való félelmében cselekedett így.¹³²

Márk arról tudósít, hogy kora reggel vitték Jézust Pilátushoz kihallgatásra. Pilátus első kérdése az volt, hogy Jézus-e a zsidók királya: *Te vagy-e a zsidók királya?* (Mk 15, 2) Erre Jézus rövid válasza és hallgatása következik. A főtanács tagjai Pilátus előtt, mint Messiás királyt vádolják, de egyoldalúan annak politikai vonatkozását hangsúlyozzák. Pilátus kérdez, de a

¹²⁷ RATZINGER: *A Názáreti Jézus II.*, 140.

¹²⁸ GNILKA: *Jézus perének jogtörténeti rekonstrukciója*, 33.

¹²⁹ GNILKA: *Jézus perének jogtörténeti rekonstrukciója*, 30.

¹³⁰ GNILKA: *Jézus perének jogtörténeti rekonstrukciója*, 30.

¹³¹ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 66; 233.

¹³² ALLISON, Dale C.: *Matthew*, in: *The Oxford Bible Commentary* (szerk.) Barton, John - Muddiman, John, Oxford University Press, New York 2001, 883.

főpapok ismét vádakkal illeték Jézust. Jézus akárcsak a főtanács előtt, most is hallgatással válaszol az őt ért vádakra. Pilátus csodálkozik Jézus ezen tettén, és állásfoglalásra szólítja fel, de Ő nem töri meg a némaságot, ezzel a hallgatással pedig kiváltja a helytartó csodálkozását.¹³³ Pilátus azt is tudja, hogy irigységből adták kézre, viszont Jézus hallgatásával gyakorlatilag lemond a jogos védekezésről.¹³⁴ Krisztus nyugodt viselkedésében és némaságában voltaképp az isteni valóság nyilvánul meg, amely már máskor is csodálkozást váltott ki a körülötte levőktől.¹³⁵ Jézus Pilátus előtti csöndessége is az Atya akaratában való engedelmisségét és ragaszkodását fejezi ki. Máténál szintén hasonlóan épül fel a Pilátus előtti jelenet, Lukácsnál azonban annyi változást látunk, hogy Jézus ott nem hallgat, hanem válaszol Pilátus azon kérdésére, hogy ő a Messiás-e, ezenfelül Pilátus Heródeshez küldeti Jézust. A Heródes előtti jelenet hasonlóképpen néz ki, mint a helytartó előtti kikérdezés, azonban itt az evangélista úgymond elhallgatja a kérdéseket, nem tudhatjuk, hogy milyen kérdéseket tett fel Heródes. Azt látjuk, hogy Jézus itt sem ad feleletet az őt ért vádakra és gúnyolódásra. János evangélista eltér a szinoptikusoktól a Pilátus előtti jelenet leírásában, ahol azt láthatjuk, hogy Jézus igenis válaszol a helytartó által feltett kérdésekre, viszont Pilátus mindezt nem érti. János Jézusa is hallgat egy adott pillanatban, amikor a helytartó arra kérdez rá, hogy honnan való, azonban aztán arra hívja fel a vezető figyelmét, hogy a hatalmát, amivel vissza akar élni, azt csakis fentről kapta. Tovább folytatva a Pilátus előtti kihallgatás értelmezését, azt láthatjuk, hogy Jézus egy olyan választ ad Pilátus első kérdésére, amit beismerő vallomásnak is számíthatunk. Ez a válasz a következőképp hangzott: a szinoptikusoknál: „*Te mondod!*” (Mk 15, 2; Mt 27, 11; Lk 23, 3), illetve Jánosnál „*Magadtól mondod ezt, vagy mások mondták neked rólam?*” (Jn 18, 34). Elsősorban a szinoptikusok által közölt feleletet értelmezzük. Egyes szerzők arra hivatkoznak, hogy Jézus válasza voltaképpen azt fejezi ki, hogy elutasítja a Messiás királyságának evilági politikai színezetét, ezért ez részéről egy kitérő válasz, ezzel is kerülni akarja a Messiás voltának színezetét.¹³⁶ Azonban olyan értelmezések is vannak, mely szerint Jézus igennel válaszolt a feltett kérdésre, valamiként elismeri, csak hogy nem olyan formában állítaná királyságát, ahogyan a helytartó érti.¹³⁷ Mindemellett Jézus tartózkodó válasza többet is kifejez: Jézus felette áll vádlóinak, fölénye és fensége érezhető, csakúgy, mint a főtanács előtt.¹³⁸ Ezután már nem halljuk a hangját, hallgatásba burkolózik egészen a keresztségig. Fontos

¹³³ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 63.

¹³⁴ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 63.

¹³⁵ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 63.

¹³⁶ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 147.

¹³⁷ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 147; JAKUBINYI György: *Máté evangéliuma*, Szent István bibliakommentárok 3. Budapest 2007, 291.

¹³⁸ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 147.

megjegyezni, hogy éppen ebben az önkéntes hallgatásban tárulnak fel Jézus magatartásának további távlatai, mely a feltámadásban kapnak végső értelmet. Ugyanakkor hallgatása, csöndesség a szenvedéséhez is tartozik, melyet a későbbiekben az ószövetségi írások fényében bővebben kifejtünk.

Mint ahogyan már említettük János evangéliumában a Pilátus előtti jelenet merőben eltér a szinoptikusokétól. Itt Jézus királynak jelenti ki magát, s mint az igazság királyának, királysága egyetemes.¹³⁹ Mélyebb jelentése van ebben az evangéliumban a helytartó előtti hallgatásnak. Jézus országáról beszél, kinyilatkoztató beszédeket mond arról, hogy az ő országa nem ebből a világból való, valamint hogy az ő feladata az, hogy tanúságot tegyen az igazságról. Amikor a helytartó megkérdezi, hogy király-e, Ő csak annyit felel, hogy „*Te mondom.*” Az előzőekben láthattuk, hogy ezen kijelentés az egyetértés, de az ellentmondás kifejezője is lehet. Krisztus nem tudja kinyilatkoztatni az igazságot, mert Pilátus képtelen „hallani” Jézus szavát.¹⁴⁰ Jézus itt ki is jelenti, hogy aki az igazságból való, az képes hallgatni az Ő szavára (Jn 18,37). Láthatjuk, hogy a Jézusra való hallgatás nem a fizikai érzékelést jelenti, hanem ez túlmutat a fizikai észlelésen egy mélyebb, belső meggyőződés fele, mely tulajdonképpen a hit maga. A helytartó másodszori kihallgatása után félelem fogja el, és Jézus „titokzatos” eredetére kérdez rá, vagyis az érdeklő Pilátust, hogy Jézus isteni vagy emberi eredetű.¹⁴¹ Jézus erre a kérdésre sem ad feleletet. Lényeges megjegyezni, hogy a beszélgetésbe kerüléshez érteni és tudni kell azt a nyelvet, amelyet a beszélgetés megkíván, ráadásul a beszélgetés maga is felajánl egy nyelvet, melynek megértését megköveteli a beszélgetésben levőktől.¹⁴² A helytartó és Jézus közötti beszélgetésben azt látjuk, hogy Pilátus nem érti azt a nyelvet, amelyen Jézus beszél hozzá, de hasonlót láthatunk akkor is, amikor Jézus tanítja az embereket, az emberek pedig nem értik meg az ő tanítását. Az eddigieket figyelembe véve Jézus hallgatása érthető, mivel ha Pilátus képtelen volt megérteni szavait arról, hogy ő a király, de nem földi értelemben, akkor nincs is esély arra, hogy megértse mennyei eredetének titkát.¹⁴³ Ebből is láthatjuk, hogy a hallani és megérteni fogalmak milyen szoros kapcsolatban vannak egymással, melyhez elengedhetetlenül kapcsolódik a hitnek a fogalma is. A helytartó hallotta, amit Jézus mondott, viszont ez nem volt értő és figyelő hallgatás, illetve hiányzott a hit. Ezért tette fel a kérdést,

¹³⁹ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 323.

¹⁴⁰ PERKINS, Pheme: *Evangélium János szerint*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: *Jeromos Bibliakommentár II*, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003, 607.

¹⁴¹ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 345-346.

¹⁴² MÁTHÉ Andrea: *A hallgatás nyelve. Feljegyzések, 1995–2009*, in: Máthé Andrea: *A könyv csábítása – Tanulmányok, esszék, kritikák*, L'Harmattan, Budapest 2009, 171.

¹⁴³ BOLYKI János: *„Igaz tanúvallomás” Kommentár János evangéliumához*, Kommentárok a Szentíráshoz, Osiris, Budapest 2001, 481.

hogy honnan való Jézus, amelyre Ő már nem adott feleletet. Pilátus nem néz a szavakon túl, nem értelmezi a hallottakat, ezért is sérti őt a vádlott hallgatása, ebből fakadóan sértettnek is érzi magát, hogy a helytartói hatalma bármilyen okból is korlátozott.¹⁴⁴ Pilátus nem értő hallását is cselekedet követi, mely nem más, mint az, hogy kiszolgáltatja Jézust a zsidóknak, és leveszi magáról a terhet. Hasonló jelenetet láthatunk Lukács evangélistánál is, amikor is Heródes a külső érzékekkel látja Jézust, azonban hiányzik onnan az igazi látás. Egyedül Lukács evangélista számol be arról, hogy Pilátus elküldi Heródes Antipászhoz, Galilea negyedes fejedelméhez Jézust. A fejedelem nemcsak fizikailag akarja látni, hanem csodát kíván Jézustól, akiről eddig sokat hallott, de nála is hiányzik a hit, anélkül azonban nincs meg a valódi látás. Fontos megjegyezni, hogy az úgynevezett belső látás, ami arra vonatkozik, hogy felismeri Isten fiát, látja benne az istenséget, nem jön létre, mivel hiányzik az alapvető készség arra vonatkozóan, hogy komolyan vegye Jézus személyét, továbbá nincs meg benne a szükséges feltétel, ami nem más, mint a hit.¹⁴⁵ Heródes ítéletet akar alkotni Jézusról anélkül, hogy bensőleg alkalmazkodna igényeihez, ő nem a hit útján való megismerés felé halad, hanem számára a látni akarás szenzációhajhászassá válik, ő a csodákra kíváncsi, jelt vár, és nem pedig Jézus istensége érdekli.¹⁴⁶ Közvetlen, személyes hozzáférést szeretne kapni, bizonyítékot vár, valamiféle csodát, amivel kíváncsiságát kielégítheti.¹⁴⁷ Jézus hallgatása ebben az esetben is érthető, mivel hatalmát nem akarja a kíváncsiság kielégítésére felhasználni, rosszindulatú kérdésekre válaszolni, még akkor sem, ha ezt perének végkifejletét és életének megmentését befolyásolná, eredményezné.¹⁴⁸ Úgy dönt, hogy nem fog védekezni, már a Getszemáni kertben lemond a tizenkét légiónyi angyalról (Mt 26, 53), ezért vet véget a védelmére irányuló próbálkozásnak (Lk 22, 51), ezért hagyja meg Júdásnak azt, hogy tegye a dolgát (Mt 26, 50; Jn 13, 27).¹⁴⁹ Jézus hallgatásával tulajdonképpen szemben áll az ellenfelek nyílt vádjával, és nem tesz csodát a maga előnyére, ahogyan például a pusztai kísértések idején sem tett (Lk, 4, 2-13).¹⁵⁰ Mondhatni egyre makacsabb a hallgatása, hiszen minden szava úgylis csak hitetlenségbe

¹⁴⁴ BOLYKI: „Igaz tanúvallomás”, 481.

¹⁴⁵ KOCSIS Imre: *Lukács evangéliuma*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 2007. 487.; SPINETOLI, Ortensio da, *Lukács. A szegények evangéliuma*, Agapé, Szeged 1996, 700.

¹⁴⁶ KOCSIS: *Lukács evangéliuma*, 214, STÖGER, Alois: *A Lukács-evangélium. Szövegismagyarázat*. Prugg Verlag, Eisenstadt 1975., 141., TANNEHILL, Robert: *The Narrative Unity of Luke-Acts*, Forteress Press, Philadelphia 1986. 197.

¹⁴⁷ BOVON, François: *Das Evangelium nach Lukas*, Neukirchen-Vluyn, Zürich, 1989, 1996, 2001, 403.; SPINETOLI: *Lukács*, 700.; STÖGER: *Lukács evangéliuma*, 363., VARGA Zsigmond: *Lukács evangéliumának magyarázata*, in: Tarr Kálmán (szerk.), *Jubileumi Kommentár: A szentírás magyarázata*. III. köt. Kálvin Kiadó, Budapest 1998, 98.

¹⁴⁸ KOCSIS: *Lukács evangéliuma*, 488; KODELL, Jeromo: [Evangélium Szent Lukács szerint](#), Szegedi Bibliakommentár.

¹⁴⁹ BALTHASAR, Hans Urs von: *A három nap teológiája*, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 104 – 105.

¹⁵⁰ KOCSIS: *Lukács evangéliuma*, 488.

ütközne.¹⁵¹ Azt látjuk, hogy Heródes esetében is cselekedet követi a látást, de ebben az esetben nem Jézus követése,¹⁵² hanem megszegyenyítése, kicsúfolása a cél, éppen azért, mert nem azt látta, amit kívánt. Láthatjuk, hogy az érzékek használata, illetve azok nem igazi használata milyen összefüggésben vannak a hittel, valamint a cselekedetekkel. A későbbiekben részletesebben kifejtjük a hallgatás, hallás és a cselekedetek közötti szoros kapcsolatot.

Jézus hallgatásával nemcsak azt fejezi ki, hogy nem ért egyet a vádakkal, vagy másként értelmezi, hanem magánya is valamiképp kifejeződik Isten jelenléte után.¹⁵³ Elhagyatottságának ad hangot a kereszten levő kiáltása is, melyet sokan a szenvedő Szolga sorsához hasonlítanak. Isten válasza erre a magányra a feltámadás valósága volt, amelyről az első keresztények tanúságtétele is szólt.¹⁵⁴ Mindezekből következik, hogy Jézus hallgatása beszédes hallgatás. Tulajdonképpen üzent az olvasók és a hívők számára, hogy Ő mindent elmondott működése során. Csodáival, az emberekhez való kapcsolatában és nem utolsósorban tanításával kinyilatkoztatta isteni voltát és megmutatta Isten emberek iránti szeretetét. Lényegében a kereszten megmutatkozó szenvedő emberként mutatta meg Jézus, hogy Isten számára mit jelent az ember (Jn 3, 16). Jézus nemcsak a kihallgatáson nem szól, hanem a kereszten is csendben van, annak ellenére, hogy gúnyolódók tömege áll a kereszt alatt, illetve a mellette felfeszített egyik gonosztevő is Jézust szidalmazza. Jézus másokon való segítésére hivatkozva arra szólítják fel, hogy mentse meg magát. Mindezek ellenére nem szól, csendben szenved. Jézus hét szava, hét mondata maradt fenn az evangélisták művében, melyek a kereszten hangoztak el (Mk 16, 34; Mt 27, 46; Lk 23,34; Lk 23, 43; Lk 23, 46; Jn 19, 26–27; Jn 19, 28; Jn 19, 30), és melyek megtörik azt a csendet. Valójában Jézus a kereszten mozdulatlanul, csendben ott van, csak a szenvedő ember kiáltása töri meg az Istentől elhagyva érzett ember csendjét.

Az evangélisták a beszéd és a hallgatás által megpróbálják rávenni az olvasókat a hívővé válásra, arra, hogy ők maguk is tanúk legyenek.¹⁵⁵ Tulajdonképpen retorikai eszközként használják a szentírók ezt, mivel ennek segítségével bizonyos keresztény identitást mozdítanak elő.¹⁵⁶ Jézus tulajdonképpen hallgatásával belső állapotát is kifejezi, illetve azért is meglepő

¹⁵¹ BALTHASAR, Hans Urs von: *A három nap teológiája*, 105.

¹⁵² Az evangéliumokban láthatunk arra példát, amikor is Jézus csodáiról látták és hallották az emberek, ezek elősegítették őket a hitre vezető úton, és követni kezdték őt: például a vámos Lévi, Zakues, Péter apostol, vagy éppen a százados a kereszt alatt.

¹⁵³ MARTOS Levente Balázs: *Narratív kritikai megfontolások a márki szenvedéstörténettel kapcsolatban*, 94.

¹⁵⁴ MARTOS: *Narratív kritikai megfontolások a márki szenvedéstörténettel kapcsolatban*, 94.

¹⁵⁵ DINKLER, Michael Beth: *Silent Statements Narrative Representations of Speech and Silence in the Gospels of Luke*, 4.

¹⁵⁶ DINKLER: *Silent Statements Narrative Representations of Speech and Silence in the Gospels of Luke*, 17.

ezen tette, mert az ősi tárgyalások mintája szerint az elítéltek szembeszálltak vádlóikkal. Valamiképpen az olvasó is elvárja azt, hogy Jézus visszaszóljon, mint ahogyan a Isten emberei, a próféták is ellentmondtak a királynak. Jézus az utolsó vacsora időpontjától folyamatosan csendesedett el. A Getszemáni kertben az Atyához imádkozik, melynek tárgya voltaképpen az Atya akarata. Azt olvashatjuk, hogy Jézus imádkozása közben földre borul, mely az Ószövetségben az imádkozó megalázkodásának jele volt Isten előtt,¹⁵⁷ illetve szavaival az Atya iránti mérhetetlen bizalma is kifejeződésre jut: „*Abba! Atyám!*” (Mk 14, 36). Működése során Jézus többször is elvonul imádkozni, mondhatjuk, hogy a zajos tömegtől elvonul a csend fele. Jézus imája tulajdonképpen a belső csend, az Atyjával, Istennel való bensőséges egység misztériuma.¹⁵⁸ Ez a belső csend végigvonul az egész szenvedéstörténeten, melyről az evangélisták is úgymond hallgatnak, nem hangsúlyozzák ki. Jézus elfogatásától kezdve egyre csendesebb és csendesebb. Engedi, hogy elfogják, tanítványait nyugalomra inti, a főtanács előtt is csendes vádlottként van jelen, illetve a helytartó előtt is némaságban burkolózik. Jézus beszédviselkedése megváltozik a szenvedés során, azelőtt szavait mint fegyverként is használta (Mk 11, 15–17; 12,1–12), most pedig azt láthatjuk, hogy fokozatosan elmozul a csend fele, ezzel egyidőben pedig teret és lehetőséget ad annak, hogy követői emlékezzenek rá, az Ő szavaira, valamint, hogy beszéljenek az Ő nevében.¹⁵⁹

Mіндеzeket összegezve azt láthatjuk, hogy Jézus hallgatása üzenet az olvasó, illetve a hívők számára. Az evangélisták nem fűznek sok magyarázatot hozzá, de ezáltal is közölni akarják az olvasóval a lényegét. Jézus elcsendesedése kifejezi, hogy ártatlanul fogták el, kihallgatása is igazságtalan volt, mivel a főpapok eljárása nem volt helyénvaló, továbbá a helytartó sem hallgatott saját belső hangjára, nem mentette meg, hanem alárendelődött a nép és a főtanács fenyegetésének. Jézus mint igaz szenvedő áll előttünk, aki csendben tűri a gúnyolódásokat, azonban belső csendje is kihangsúlyozódik, amelyben tulajdonképpen az Atya és közötté levő szoros kapcsolat fejeződik ki, az Atyára való teljes ráhagyatkozás. Némaságával azt is kifejezésre juttatja, hogy az őt követők emlékezzenek a szavaira, illetve tetteire, minderről pedig tegyenek tanúságot. Nem utolsó sorban pedig Jézus csendje, illetve az a csend, ami a kereszthalálával bekövetkezett és a sírbatételnél folytatódott, lényegében egy jelentőségteljesebb eseményre hívja fel a figyelmet, ami nem más mint a feltámadás. Ennek értelmében kijelenthetjük, hogy a csend szerepe a történetben, hogy jobban elmélyítse a

¹⁵⁷ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 46.

¹⁵⁸ LA POTTERIE, Ignace de: *A Fiú imája. Az Istennel való egység misztériuma*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2014, 14.

¹⁵⁹ DINKLER: *Silent Statements Narrative Representations of Speech and Silence in the Gospels of Luke*, 201.

következő eseményeket, ezek pedig még eredményesebbek legyen. ¹⁶⁰ A szentírók gyakorlatilag azért hagynak ki bizonyos információkat, mert ezáltal reakciókat vált ki az olvasóból, és a tervezett csendek által az olvasóban megszületnek a válaszok. ¹⁶¹

2.2 A tanítványok csendje

A szenvedéstörténet eseményeihez szorosan kapcsolódik a tanítványoknak a viselkedése is. Azt láthatjuk, hogy azok a tanítványok, akik az utolsó vacsorán hangoztatták, hogy Jézus mellett maradnak, bármi is történjen, a szenvedések középpette otthagyják és gyáván elmenekülnek. Az evangélisták két tanítvány szerepét emelik ki, kik Jézus mellett maradtak, azonban a kettejük magatartása eltérő. Az egyikük a szeretett tanítvány, aki mindvégig ott van Jézus mellett is, keresztyje alatt áll, és a Mester rábízta, hogy vigyázzon édesanyjára (Jn 19, 26–27). Ez a tanítvány lesz, ki a feltámadás után először érkezik a sírhoz, de elsőbbséget ad Péternek. Péter viselkedésmódja teljesen ellentétes a szeretett tanítványval. Ő az, aki kardot ránt, hogy megmentse Mesterét, mégis amikor igazán mellette kellett volna lennie, megtagadja őt. Péter, az aposzoltok vezetője csendbe követtek Jézust a főpap udvarába, de feldebe hangos tiltakozást, hogy ő ugyanis soha nem árulja el mesterét, mégis gyávának bizonyul. ¹⁶² Figyelemre méltó az a mód, ahogyan az evangélisták ábrázolják a tagadást. Míg Jézus bátran vallomát tesz a főtanács előtt, addig Péter gyáván tagad. Mind a négy evangélista beszámol a tagadáról, de leginkább a szinoptikusok tárgyalják részletesebben ezt a jelenetet. Azt látjuk, hogy az evangélisták szembeállítják Jézus nyílt és félelem nélküli kinyilatkoztatását Péter tagadásával. ¹⁶³ Azonban amikor a kakas megszólal, és Jézus némán rátekin, akkor visszamlékezik a Mester szavaira, ami igazi bánatra indítja őt, könnyei pedig a belátás könnyei lesznek. ¹⁶⁴ Tagadása fokozatos, tette pedig tanítás minden keresztyén számára hogy hogyan nem kell viselkedni a szorongatott helyzetben, ¹⁶⁵ illetve tette arra is tanítja a hívő embert, hogy az üdvösségünkért félni és remegnünk kell. ¹⁶⁶ Nemcsak Péter hallgatását emelhetjük ki, amikor nem meri felvállalni, hogy ő Jézus tanítványa, hanem akár Júdas csendjét is, aki mikor elárulja

¹⁶⁰ DINKLER: *Silent Statements Narrative Representations of Speech and Silence in the Gospels of Luke*, 27.

¹⁶¹ DINKLER: *Silent Statements Narrative Representations of Speech and Silence in the Gospels of Luke*, 29.

¹⁶² VERMES Géza: *Passió*, Osiris, Budapest 2005, 40.

¹⁶³ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 59.

¹⁶⁴ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 139.

¹⁶⁵ JAKUBINYI: *Máté evangéliuma*, 304.

¹⁶⁶ SPINETOLI: [Máté. Az egyház evangéliuma](#)

mesterét, nem szavakkal árulja el, hanem a szeretet jelével. Júdás az emberi nagybecsülés és szeretet kifejezését az árulás eszközévé teszi, Jézus pedig válasz nélkül hagyja az áruló jelet.¹⁶⁷ Legvégül pedig a tanítványok kapcsán érdemes megjegyezni az asszonyokat is, kik szintén Jézus követői között vannak, és az ő szerepük sem elhanyagolható. A feltámadás utáni jelenet főszereplői, kik Jézus sírjánál először találkoznak a feltámadás hírével. Mind a négy evangélista tudósít az asszonyok szerepéről, azonban csak Márk evangélistánál láthatjuk azt, hogy az asszonyok nem merik elmondani a hírt, hallgatnak minderről. Azért is rendkívüli ez a jelenet, mert az evangéliumban mindvégig jelen volt a hallgatás parancsa, melyet sokszor megszegtek, és Jézus folyamatos felhívása ellenére, hogy ne beszéljenek a csodatetteiről, megszegik ezt. Most pedig azt látjuk, hogy a feltámadás, ami tulajdonképpen a csúcspontja a történéseknek, lehetőséget ad az asszonyok számára is, hogy a csendet megtörjék. Megtörjék az a csendet, ami a kereszthallálal elkezdődött, mégis hallgatnak mindezekről. Fontos kiemelni, hogy ezzel a tudósítással is üzeni akar számunkra az evangélista, ami nem más mint az, hogy az olvasó, a hívő feladata, hogy ezt a hírt továbbvigye, ezzel is tanúságot téve az Igazságról. Ugyanakkor még egy női tanítvány cselekedetét is, szó nélküli tettét is ide sorolhatjuk. Ő nem más mint az az asszony, aki a húsvéti események kezdete előtt olajjal megkenete Jézus lábát (Mt 26, 6–13; Mk 14, 3–9; Lk 7, 36–50; Jn 12, 1–8). Ezen részletet szintén tárgyalja mind a négy evangélista, Máté, Márk és János a húsvéti események előtt, míg Lukács Jézus Galileai működése során tett csodák és tanítások alkalmával mutatja be az asszony cselekedetét. Azért tartom fontosnak tárgyalni ezt a kis részletet, mivel témánk szempontjából jelentős lehet. Az asszony tettevel azt mutatja meg, hogy nemcsak szavakkal lehet dicsőíteni Jézust, hanem tettekkel is. Az apostolok másként reagálnak erre a tetre, mint Jézus, ők ebben a pazarlást, jelentéktelen tevékenységet látnak csak. Az ők reakciójuk még inkább kiemeli az asszony szeretetét, áhítatát és nagylelkűségét, illetve Jézus is kiemeli, hogy ez a tett nagyot jelent számára.¹⁶⁸ Mint ahogyan láthattuk, a gesztusokkal, hallgatásokkal nemcsak megvallani lehet a hitet, hanem ellhallgatni is.

¹⁶⁷ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 50.

¹⁶⁸ SPINETOLI: [Máté. Az egyház evangéliuma](#)

2.3.A szenvedéstörténetek csendje és az ószövetségi írások kapcsolata

Mint ahogyan már említettük a fentiekben, az evangélisták az Írások fényében is értelmezték és magyarázták Jézus szenvedéstörténetét, ezért találunk számos hasonlóságot az Ószövetségi szenvedő igaz magatartása, vagy éppen a Zsoltárokból szenvedő személy és Jézus hozzáállása között. A következőkben ezeket a hasonlóságokat vizsgáljuk és értelmezzük, de mielőtt elkezdenénk a szenvedés fogalmáról és értelméről lesz szó.

A szenvedés fogalma nem távoli a keresztény embertől, mivel a Bibliai is komolyan veszi a szenvedést, nem akarja lekicsinyelni.¹⁶⁹ Az Ószövetségben a szenvedés úgy jelenik meg, mint aminek nem szabad léteznie, azonban az Újszövetség már nem ezt az üzenetet viszi tovább, hanem Jézus szenvedését kiemelve bátorítja a hívőket, hogy fogadják el a fájdalmakat, mert ezáltal hozzá leszünk hasonlók; ha Krisztussal együtt szenvedünk, az azért van, hogy vele együtt meg is dicsőüljünk.¹⁷⁰ A szenvedés a legsúlyosabb kérdések egyike, mely egzisztenciális súllyal bír,¹⁷¹ és melynek problémája ősi, mióta az ember él a Földön.¹⁷² Feltevődik a kérdés, hogy miért van szenvedés, miért engedi a jó Isten a szenvedést, valamint hol van Isten akkor, amikor az ember fájdalmakat, nehézségeket él át. Mindezeket a kérdéseket a Biblia embere is feltette, amikor Istent távolinak, meg nem szólalónak tapasztalta. A szenvedő ember azt éli meg, hogy ki van zárva a közösségből, a fizikai és lelki élet küszöbén áll, a halál pedig megérintette őt.¹⁷³ Ennek következtében panaszt emel Isten fele, azonban a panasz egyben a bizalom és a remény kifejeződése is, amely éppen ezért nem eltávolodását, hanem Isten fele való közeledését juttatja kifejeződésre.¹⁷⁴

Mivel a szenvedés és a feltámadás egységet alkotnak, ezért az evangéliumi szenvedéstörténetek egyik fő jellemzője, hogy a feltámadás fényén keresztül értelmezik Jézus szenvedését, mindezt pedig az ószövetségi szövegekből, mindenekelőtt a zsoltárokból ismert motívumok és idézetek által kapcsolják össze Krisztus szenvedésével.¹⁷⁵ A Zsoltárok könyve

¹⁶⁹ RAMLOT, Marie-Léon – GUILLET, Jacques: *Szenvedés*, in: Leon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009, 1192.

¹⁷⁰ RAMLOT – GUILLET: *Szenvedés*, 1198.

¹⁷¹ PUSKÁS Attila – PERENDY László: *A szenvedő ember Isten színe előtt*. *Varia theologica* 6., Budapest 2014, 7.

¹⁷² KOCSI György: *Mitől szenved a szenvedő igaz? Jób szenvedései Jób 29 -31 alapján*, in: PUSKÁS Attila – PERENDY László: *A szenvedő ember Isten színe előtt*. *Varia theologica* 6., Budapest 2014, 13.

¹⁷³ ZAMFIR Korinna: *A kér(dez)ő szenvedő Isten színe előtt. A panasz logikája és funkciója*, in: PUSKÁS Attila – PERENDY László: *A szenvedő ember Isten színe előtt*. *Varia theologica* 6., Budapest 2014, 44.

¹⁷⁴ ZAMFIR: *A kér(dez)ő szenvedő Isten színe előtt*. 51.

¹⁷⁵ RÓZSA: *Zsoltár- és prófétai szövegek értelmezése a szenvedés történetében*, in: *Szenvedéstörténet*, Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia, Szeged 2005, 123.

mellett Zakariás könyvéből olvashatunk idézetet, illetve Izajás szenvedő Szolgájához is hasonlítják Jézus szenvedéseit. A következőkben ezeket értelmezzük. Kétféleképpen utalnak a szentírók az Írásokra: elsősorban megegyezés, vagy hivatkozás nélkül olyan utalás van a szövegben, amelyből következtetni lehet arra, hogy az evangélista valamelyik bibliai helyre gondol; másodsorban az utalás ténye nyilvánvaló, az ószövetségi karakterisztikus szóhasználatát alkalmazza a szentíró, vagy egyenesen idézi az a részt.¹⁷⁶ Mind a négy evangélista használja a zsoltárokat, ezek közül is leginkább a Zsolt 22. Az előbbi zsoltáron kívül idéznek a Zsolt 31; 34; 69; zsoltárokból is. A zsoltárok közös nevezőjeként tudnánk kiemelni az igaz ember szenvedéséről szólnak, Istenhez kiáltanak, ki olykor távol van tőlük, nem szólal, csendben van, ezzel azt érzi a szenvedő ember, hogy nem hallgatja meg a hozzá intézett kiáltásait, azonban mindegyik zsoltár az Isten általi megmentésről is szólnak.¹⁷⁷ Istenben vetett bizalomról is szó van, mert ő már segített a múltban, mely bizonylat arra, hogy a jelenben is segítségére van a kérőnek. A zsoltárok felhasználásával az evangélisták inkább leíró, mint teológiai jelleget adnak az elbeszélés bemutatásánál, vagyis úgy írják le Jézus szenvedését, mint a prófétai jövendölések beteljesedését, de magáról a szenvedésről nem ad teológiai magyarázatot.¹⁷⁸ Mindezek arról is tanúskodnak, hogy Isten akarata volt, hogy szenvedjen és mindhalálíig tartó engedelmissége által részesüljön a feltámadás dicsőségében, tehát nem a véletlen vagy éppen a gyengeségének a jele volt mindez, szükséges volt az, hogy a Messiás kiüresedéséhez hozzátartozzon az egész emberségében való megaláztatás, mivel ezáltal az Írások beteljesedtek.¹⁷⁹ A kereszten Jézus mindazt átérezte, amit az Istentől elhagyatott ember, ez pedig fájdalmas felkiáltásában válik még inkább nyilvánvalóvá. Az Atyához intézett imájában Jézus kifejezi, hogy halála legmélyebb pontján is bízik a gondviselő szeretetében.

A haldokló Jézus a Zsolt 22 szavait imádkozza (Zsolt 22, 2), halálát pedig azok a jelek kísérik, melyek az Úr napját jellemzik.¹⁸⁰ Ezek a jelek, a sötétség, a kettéhasadt templom függönye, az üdvtörténet új szakaszát jelenti.¹⁸¹ A kettéhasadt függöny kifejezi, hogy a Szentek szentjébe úgymond most bárki beléphet, Isten megmutatta a világnak, hogy mennyire szerit, egyetlen fiát is képes odaadni a világért, és most már megszűnik egyetlen nép tulajdona lenni, minden nép számára lehetőség nyílik az Istenhez vezető út járásához. A Fiú pedig önként lép a

¹⁷⁶ RÓZSA: *Zsoltár- és prófétai szövegek értelmezése a szenvedés történetében*, 124.

¹⁷⁷ RÓZSA: *Zsoltár- és prófétai szövegek értelmezése a szenvedés történetében*, 127.

¹⁷⁸ RÓZSA: *Zsoltár- és prófétai szövegek értelmezése a szenvedés történetében*, 129.

¹⁷⁹ JAKUBINYI: *Máté evangéliuma*, 282; 302.

¹⁸⁰ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 162.

¹⁸¹ VIVIANG, Benedict: *Evangélium Máté szerint*, 158.

szenvedés útjára, nem ellenkezik sem az Atyával, sem az őt kínzó katonákkal, hanem csendesen túri mindazt, ami vele történik. A keresztet szemlélve az emberben ismét kérdések merülhetnek fel a szenvedés láttán, valamint félelem foghatja el a látványtól. A keresztt a legszörnyűbb büntetések egyike volt abban a korban, a keresztfeszített borzalmas kínokat állt ki, amíg meg nem halt. A kereszten eltöltött idő akár órákig is eltarthatott, ezért is érthető az, ahogyan Jézus a Zsolt 22 szavaival fejezi ki gyötrelmét. A hangos felkiáltásának teológiai jelentése van, mely megtöri a csendet, és a győzelmet fejezik ki, a azt juttatja kifejezésre, hogy a halálával sorsfordulat következik be.¹⁸² Azonban lényeges, hogy a keresztt mögött a hívő meglássa az Atya szeretetét, illetve, hogy Isten hallgatása nem a haragot jelenti, hanem egy valóságnak a kezdetét.¹⁸³ A 22. zsoltárral kapcsolatosan lehetséges lehet az is, hogy az akkori kor emberei ismerték többek között ezt a zsoltárt is, így amikor az evangélisták felhasználták műveikben, akkor a zsoltárra vonatkozó egyéb idézetek és utalások is felidéződtek ezzel egy időben.¹⁸⁴ Az ősegyház Jézus Krisztus szenvedésének és halálának megértését az Ószövetségre támaszkodva kereste, ezért is nélkülözhetetlen kihangsúlyozni azt, hogy a zsoltárokkal magyarázott szenvedéstörténet nemcsak az idézett rész által értelmezhető, hanem szükségszerűen az egészet kell figyelembe venni. Ebben az esetben nemcsak arra kell figyelni, hogy Jézus a Zsolt 22 elhagyott ember hangján fejezi ki, hanem az is lényeges, hogy a zsoltár többi részében ez a szenvedést megélt ember tudja, és bízik abban, hogy Isten vele van és megsegíti őt (Mk 15, 29; Lk 23, 34; Jn 19, 24 vö: Zsolt 22, 8 Zsolt 22, 19). Jézus eddigi magatartásában is megmutatkozott mindez, mivel egész élete az Atyára való ráhagyatkozás volt, és ez nem szűnt meg a kereszten sem. A Zsolt 22-t idézik akkor is, amikor az arra járók magatartását írják le, továbbá a katonák a ruháit szétszították maguk között, mely szintén az említett zsoltárral jellemzik. A Zsolt 69-el is a kereszten levő Jézus agóniáját írják le, amikor is szomjazik és vizet kér, azonban a katona ecettel mártott szivacsot nyújt oda számára (Mt 27, 48 vö: Zsolt 69,22). A Zsolt 31 szavaival fejezi ki Lukács, ahogyan Jézus kileheli lelkét, és a végsőkéig kitart az Atya iránti szeretetében (Lk 23, 46 vö: 31,6). A Zsolt 34-el pedig János evangélista azt juttatja kifejeződésre, hogy az Írások szerint teljesedett be az is, hogy csontját ne törjék össze (Jn 19, 33 – 36; vö: Zsolt 3, 21).

Az evangélisták a zsoltárokon kívül az Ebed JHWE énekek, vagyis a szenvedő Szolga sorsának és magatartásának jellemzése által is próbálják Jézus szenvedésében tanúsított

¹⁸² RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 166.

¹⁸³ PERES Imre: *Miért hagytál el engem?* in: *Szenvedéstörténet*, Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia, Szeged 2005, 107.

¹⁸⁴ KRAUS, Joachim Hans: *Theology of the Psalms*, Fortress Press Minneapolis, Minneapolis 1992, 190.

magatartását leírni és értelmezni. Jézus két kulcsfontosságú szava, miszerint vérét „sokakért” és a „bűnök bocsánatára” ontják ki, kifejezi az engesztelő áldozatának új dimenzióját, valamint szenvedése hasonlónak válik az Úr szenvedő Szolgájához, aki szintén a bűnösök sokaságáért hal meg, mások bűneit hordozza.¹⁸⁵ Miként a Szolga meghal sokakért, ugyanúgy Jézus az „sokakért”, az egész emberiségért hal meg, ezáltal halálának egyetemes hatása van. Kiontott vérével új szövetség köttetett Isten és ember között, mely mindenkit átfog. Ahogyan a szenvedő Szolga is önként adja oda magát, hasonlóképpen adja oda magát Jézus, értünk, emberekért.

Fontos kiemelni, hogy Jézus tudatosan és erős lélekkel fogadja e szolga szerepét, a megaláztatást és a gúnyt,¹⁸⁶ azonban emellett már működése során többször is felhívja a tanítványait és az őt hallgatók figyelmét jövetele céljára, illetve szolgaságának értelmére. (Mk 10, 45; Lk 22, 27). Jézus szolgai szerepét, illetve Isten szeretetét mutatta meg akkor, amikor gyógyított, amikor segített a peremre kiteszítettakon, a bűnösökön, valamint tanítványait, és ezzel minden hívőt arra tanított, hogy merjük felvállalni a szolgai szerepet, merjünk utolsóknak lenni, és a másik személyt helyezni magunk elé. A Fiú magatartásában, tanításában ezt sugározta az emberek fele, feladatunk pedig, hogy mi is hozzá hasonlóan cselekedjünk. Nem riad vissza az őt ért sértésektől, ütésektől, amelyek az ő szent szolgálatának éppúgy tartozékai, mint az apostolok és utódaik életének.¹⁸⁷ Lényeges kiemelni, hogy az Ószövetségben is láthatunk példát a szolgai feladatok felvállalására, ami sok esetben nem könnyű feladat. A próféta missziója sem teher és fájdalom nélküli vállalkozás, melyet akár Izajás, Jeremiás, vagy más elődjük megtapasztalt. Az említett próféták szintén átérték a világtól, emberektől való megvetettséget, sokszor a feladás határán voltak, azonban mégis vállalták a nekik kiadott feladatot.

Vannak olyan értelmezések, mely szerint az Iz 53 főszereplője a nép, azonban az egzegéták között leginkább az a nézet van elfogadva, miszerint nem a nép, hanem az egyén a van a középpontban.¹⁸⁸ A személy szenvedésének leírása a próféták megpróbáltatásainak az analógiájára történik, valamint panaszának a leírása a panaszénekek hagyományához kapcsolódik.¹⁸⁹ Tulajdonképpen mindazt a szenvedést és nélkülözést egy helyre sűríti, amit

¹⁸⁵ RÓZSA – GÁL: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, 111.

¹⁸⁶ SPINETOLI: *Máté. Az egyház evangéliuma*.

¹⁸⁷ SPINETOLI: *Máté. Az egyház evangéliuma*.

¹⁸⁸ KARASSZON István: *Ézsaiás 53 Az őskereszténységben*, in: *A Messiás-kérdés*, Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged 1995, 53.

¹⁸⁹ KARASSZON: *Ézsaiás 53 Az őskereszténységben*, 53.

Ábrahám, Mózes, Jeremiás, Jób megélt.¹⁹⁰ Ábrahám szenvedett és úgymond az Úrral „üzletelt”, amikor közbejárt Szodomáért; Mózes felajánlotta az Úrnak, hogy inkább őt büntesse és a nép bűnét bocsássa meg; Jeremiás próféta is sokat szenvedett amiatt, amit hirdetett, illetve hogy nem értették meg; Jób pedig ártatlanul és félreértetten szenvedett. Mindezek tehát a szenvedő Szolgában összpontosulnak, illetve mi keresztények tudjuk, hogy mindez Jézus Krisztusra is vonatkozik. A szenvedés hasznos volta hangsúlyozódik ki, mely Istentől jött és a többiekért hordozott szenvedés, sőt halálnak is van értelme, még akkor is, amikor a többiek nem veszik észre.¹⁹¹ Mind a négy evangélista felhasználja művében ezt az ószövetségi könyvet, azonban nem mindegyik a szenvedéstörténetben, hanem Jézus működése során jellemzik őt, és értelmezik magatartását az Írás fényében. Lukács evangélista a 22, 37-ben kifejezetten a prófécia beteljesedésére utal, mellyel kifejezi, hogy Jézus tette prófétai hagyomány (Iz 53, 12). Márk is használja, a váltság, valamint az Emberfia szenvedéséről beszél, viszont nála csak úgymond visszhangzik az Iz féle gondolat, mivel nem szó szerint idézi azt (Mk 9,12; Mk 10, 45). Máté a 8, 17-ben idézi Izajást, melynek magyarázó jellege van, Jézus gyógyítói feladatát emeli ki (Iz 53,4). A János evangélium az 1,29-ben utal az ószövetségi könyvre, amikor is Keresztelő János az Isten Bárányának nevezi meg Jézust. Voltaképp ez a kifejezés utal a negyedik evangélium összefüggésében Jézus behelyettesítő kereszthalálára, mint a végidőbeli húsvéti bárányra.¹⁹² Mint ahogyan a fentiekben láthattuk, az első keresztények az Izajás 53 aktív recepciójával dolgozták fel Jézus halálának és feltámadásának a tényét, ezért is lényeges ismerni ezen ószövetségi részt is.¹⁹³ Ahogyan az Iz 53-ban az Úr szolgájának szenvedéseinek tanúi felismerik, hogy az ő bűnösségük okozta a halálát, ugyanúgy húsvét után a tanítványok is ráébrednek arra, hogy Jézus halála az ő javukat szolgálja.¹⁹⁴ Erre a felismerésre lehet példa az 1Pét 2, 21-25, ahol arról beszél az apostol, hogy Krisztus értünk szenvedett, és arra van hivatva minden hívő, hogy az ő nyomdokaiba lépjen. Jézus hallgatása, akár a főtanács előtt, akár Pilátus előtt, azzal is magyarázható, hogy ő egész földi élete során a szolgálai szerepet felvállalta, úgymond a szolgálai öntudattal rendelkezett, és mint az Úr szolgálja, egyfelől elrejtőzik, hallgat, másfelől kinyilvánítja önmagát, hogy legvégül szenvedésével és halálával győzedelmet

¹⁹⁰ SÜLYOK Elemér: *Az Úr szolgálja és a szenvedő szolgálja (Iz 53 fejezet)*, in: *A Messiás-kérdés*, Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged 1995, 74.

¹⁹¹ KARASSZON: *Ézsaiás 53 Az őskereszténységben*, 53.

¹⁹² OLÁH Zoltán: *„Sokakat igazgató igaz szolgálom, és bűneiket ő hordozza” (Iz 53,1). Isten szolgálja az Ó- és Újszövetségben*, in: PUSKÁS Attila – PERENDY László: *A szenvedő ember Isten színe előtt*. *Varia theologica* 6., Budapest 2014, 72.

¹⁹³ KARASSZON: *Ézsaiás 53 Az őskereszténységben*, 58.

¹⁹⁴ SÜLYOK: *Az Úr szolgálja és a szenvedő szolgálja (Iz 53 fejezet)*, 76.

hozhasson.¹⁹⁵ Mindezekből az következik, hogy Jézus tudta, hogy szenvednie kell, meg kell halnia, de azt is tudta, hogy fel kell támadnia.¹⁹⁶

Az evangéliumok ezeknek a szövegeknek az idézésével fejezik ki a Jézusban és szenvedésében beteljesedett messiási és eszkatologikus fordulatot. Továbbá azt is megmutatják, hogy a kereszten jelenlevő Jézus Krisztus nemcsak ember, hanem Isten is. És éppen ebből kifolyólag tehetünk különbséget Jézus és az Izajás szenvedő Szolgája között. A fentiekben láthattuk, hogy a szentírás értelmezők hogyan magyarázzak Isten szenvedő szolgája és Jézus közötti egyezéseket. A következőkben az eltérésekről fogunk szólni. Az Izajás 53 szövegében az láthatjuk, hogy Isten és a szolga cselekedete között jól látható különbség van, míg a krisztusi eseményben Isten és Krisztus gyakran azonosak a szótériológiai kijelentésekben (Jn 10,30).¹⁹⁷ Joachim Jeremias úgy véli, hogy Jézus szenvedését előre jelző jövendölések magára Jézusra vezethetők vissza:¹⁹⁸ „*Oktatta tanítványait, és elmondta nekik, hogy az Emberfiát az emberek kezébe adják, megölik őt, de miután megölték, harmadnapra feltámad*” (Mk 9, 31). Továbbá ide sorolhatjuk a betániai megkenést esetét is, amikor is Jézus arra hívja fel az ingerült tanítványok figyelmét, hogy az asszony tulajdonképpen a temetésire keni fel őt; emellett az utolsó vacsorán elhangzott szavait is értelmezhetjük a szenvedésére, halálára való felhívásként. Jézus Krisztus kereszthalálából és feltámadásából értheti meg a hívő leginkább a bűnt és annak súlyosságát, valamint a Megváltónk Isten és ember kiengesztelődését szolgáló preegszisztenciáját.¹⁹⁹

Mindezeket összegezve láthatjuk, hogy Jézus a kereszten emberként szenvedett, az evangélisták pedig ennek leírásához az Írásokhoz nyúltak vissza, ezzel értelmezték és mélyítették el a szenvedés jelentőségét. Azonban nem szabad felednünk, hogy a kereszten függő Jézus Krisztus nemcsak emberként van jelen ott, hanem Istenségében is.²⁰⁰ Megjelenik a jó Isten szeretete, ahogyan értünk, emberekért szenved, meghal és feltámad. Továbbá az ószövetségi könyvek fényében érthető Jézusnak magatartása úgy a per alatt, mint a kereszten. Az Ebed-Jahve énekek szenvedő Szolgája azért nem szólalt meg, mert bízott Istenébe, tudta, hogy Isten megdicsőíti őt. Jézus is ezért hallgat, ezért tűri a gúnyolódásokat, a megvetéseket, mert bízik az Atyában.

¹⁹⁵ SULLYOK: *Az Úr szolgája és a szenvedő szolga (Iz 53 fejezet), 77.*

¹⁹⁶ SULLYOK: *Az Úr szolgája és a szenvedő szolga (Iz 53 fejezet), 78.*

¹⁹⁷ OLÁH: „*Sokakat igazgató tesz igaz szolgám, és bűneiket ő hordozza,*” 68;

¹⁹⁸ OLÁH: „*Sokakat igazgató tesz igaz szolgám, és bűneiket ő hordozza,*” 68.

¹⁹⁹ OLÁH: „*Sokakat igazgató tesz igaz szolgám, és bűneiket ő hordozza,*” 77.

²⁰⁰ OLÁH: „*Sokakat igazgató tesz igaz szolgám, és bűneiket ő hordozza,*” 77.

3.A hallgatás és ennek eredménye

3.1A csend, a hallás és a hit kapcsolata

A Biblia számára a hit az egész vallásos élet középpontja és forrása, válasz Isten szándékára, mintegy bizalom kifejeződése.²⁰¹ Az Ószövetségben Ábrahám úgy jelenik meg, mint minden hívők példaképe, a hívők atyja, mivel bizalmat ajándékoz Istennek, annak ellenére, hogy életében sokszor van sötétség, de ráhagyatkozik a jó Istenre és engedelmeskedik neki. Az Ószövetségben a hit úgy jelenik meg, mint a szövetség követelménye. Jahve arra kéri a kiválasztott népet, hogy engedelmeskedjenek neki, ami annyit jelent, mint higgyenek neki, benne.²⁰² A hit nélkülözhetetlenné vált Izrael népe számára, mivel ezáltal tudták túlélni a kríziseket, mint például a száműzetést, vagy üldözéseket.²⁰³ Izrael népének rá kellett ébrednie arra, hogy nem tud saját erejéből fennmaradni, létfontosságú a Jahvéba való hit.

Az Újszövetségben is, csakúgy, mint az előzőekben tárgyalt Ószövetségben, elengedhetetlen a hitnek a kérdése. Elsősorban megjelenik Jézus gondolkodásmódjában, szavaiban, cselekedeteiben. Ő az, aki magatartásával példát ad, és arra ösztönzi az embereket, hogy kövessék őt, hasonlóan cselekedjenek, viselkedjenek ahogyan Ő is tette. Az Újszövetségben azt is láthatjuk, hogy Jézus hangsúlyozza a hitnek a fontosságát. Amikor gyógyít, a hit úgy jelenik meg, mint a gyógyulás feltétele; az emberek akkor gyógyulnak meg, ha hisznek benne, hisznek isteni erejében; továbbá azt is láthatjuk, hogy megdicséri, valamiképp kiemeli azokat a személyeket, akik hitük által valamit elértek, valamihez közelebb kerültek; ezzel szemben arra is van példa, hogy kishitűséget is szemükre veti az embereknek.

A Szentírásban kapcsolat fedezhető fel a csend, hallgatás, valamint a hit, és ennek megvallása között, mivel a kettő szorosan kiegészíti egymást. Szent Pál a Rómaiaknak írt levelének 10. fejezetében azt mondja, hogy a hit hallásból ered, a hallás pedig Krisztus szava által (Róm 10, 17). Az evangéliumokban láthatunk példát arra, hogy van, aki csendben vallja meg hitét például a vér folyásos asszony, aki csak megérinti Jézus ruháját. De arra is láthatunk példát, hogy van, aki éppen a csendjével, elhallgatásával tagadja meg hitét. Ezt láthattuk Péter esetében, aki elhallgatta azt, hogy Jézus tanítványaihoz tartozik. A hit megvallása, illetve megerősítése közeli kapcsolatban van az érzékszervek befogadó képességével, valamint ezek

²⁰¹ DUPLACY, Jean: *Hit*, in: Leon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009, 496.

²⁰² DUPLACY: *Hit*, 497

²⁰³ DUPLACY: *Hit*, 499–501.

általi kifejezésével. Ahogyan a látás kapcsolatban van a hittel, ugyanúgy a beszéd és hallgatás is összefüggésben van az Istenkapcsolattal. A szereplők csak akkor ismerik fel Krisztusban az Isten fiát, ha a hallásuk nem felszínes, hanem valódi hallás. A hallott szavak mögött megértik a lényegét, és ez hozzásegíti őket ahhoz, hogy hitükben megerősödjének. Láthattuk Pilátus esetében, hogy mivel hiányzott belőle a hit, így nem értette sem Jézus beszédét, arról, hogy mi az igazság, sem azt, hogy Jézus országa nem e világból való. A hit kapja meg azt a tudást,²⁰⁴ ami hozzásegíti az embert a felismeréshez, a megértéshez.

A hallás és a hit közötti kapcsolatot abban is láthatjuk, hogy a két fogalom valamiképpen azonos. A zsidók hallani sem bírják Jézus igéjét, amiből az következik, hogy nem hisznek neki:²⁰⁵ „*Miért nem értitek beszédemet? Mert nem tudjátok hallgatni az ígémet. (...) Én azonban az igazságot mondom, ezért nem hisztek nekem.*” (Jn 8, 43. 45) Jézus pedagógiájában láthatjuk, hogy példabeszédek által tanítja a népet, mindennapi példákkal, melyet az egyszerű ember nem csak meghallgat, hanem meg is ért. János evangéliumában az akolról szóló példabeszédében, illetve az ezt követő jó Pásztorról szóló tanításában arra hívja fel az őt hallgatók figyelmét, hogy a juhok ismerik a pásztoruk hangját, hallgatnak az ő szavára, vagyis engedelmeskednek neki. Továbbá nyíltan kijelenti, hogy Ő maga a jó Pásztor, és a juhok hallgatnak az ő szavára, tehát hisznek neki. Abban, hogy hallgatnak Jézusra, jelen van a megismerés is, ismerik őt, tudják ki ő, ezért is követik: „*Én vagyok a jó pásztor: ismerem enyéimet, és enyéim is ismernek engem*” (Jn 10, 14) Ahogyan a hallás és a hit, így a látás és a hit is összekapcsolódhat vagy párhuzamban állhat egymással.²⁰⁶ A hit sajátossága az a bizonyosság,²⁰⁷ hogy csak abban bíznak, aki ismeri őket, nevükön szólítja őket. A hitben benne van az egyszerű hallgatás és az engedelmisség, és akkor válik halló hitté, valódi hitté, ha nem önmagában találja meg a bizonyosságot, hanem abban, amiben hisz.²⁰⁸ Mivel az emberek felismerték Jézusban az Isten fiát, akár a csodák láttán, akár a tanítások hallatán, de mindezek segítségével, így maga Jézus személye számukra a hit bizonyossága. Mindezekből pedig az következik, hogy az érzékszervek hozzásegítik az embert ahhoz, hogy hitében megerősödjön, valamint a hit által az ember még inkább felismeri, megismeri az érzékszervek által tapasztaltakat. De erre a halló hitre lehet példa a kafarnaumi századosról szóló történet, ahol azt

²⁰⁴ GNILKA: *Az Újszövetség teológiája*, 246.

²⁰⁵ BUTLMANN, Rudolf: *Az Újszövetség teológiája*, Osiris tankönyvek, Budapest 1998, 340.

²⁰⁶ BUTLMANN: *Az Újszövetség teológiája*, 340.

²⁰⁷ BUTLMANN: *Az Újszövetség teológiája*, 345.

²⁰⁸ BUTLMANN: *Az Újszövetség teológiája*, 345

olvashatjuk, hogy a százados hallott Jézusról,²⁰⁹ és mivel hallott róla, és kijelenthetjük, hogy ezek alapján ismerte őt, így elküldte a zsidók véneit, és kérte, hogy Jézus gyógyítsa meg szolgáját. Ebben az esetben is láthatjuk, hogy a hite hallásból ered, azonban a bizonyosság nem más, mint maga Jézus Krisztus.

Ezáltal nevezhetjük a hallást is, csakúgy, mint a látást, a hitre jellemző megismerésnek,²¹⁰ mely kettő szorosan összekapcsolódik. Mindannak a hallása és látása, amit Jézus tett, és amit Isten őbenne véghezvitt, a hitre való meghívást jelenti az emberek számára. Erre a meghívásra pedig úgy válaszolhat az embert, ha megváltoztatja életmódját és követni kezdi Jézust. Egész magatartásában, életvitelében, beszédében és cselekedetében láthatóvá vélik, hogy ő Krisztus követő. Azt is lehet mondani, hogy a hit és a hallás, illetve a hit és a látás, szorosan kiegészítik egymást. Míg egyes emberek csak akkor hisznek, ha látnak vagy hallottak a csodákról, mások a hit segítségével még inkább felismerik a látottak és hallottak alapján Isten tevékenységét Jézuson és az embereken keresztül. Ezekben az esetekben a megismerés, felismerés szinonimájaként tekinthetünk a hallani és látni igékre.

3.2.A csend, a hallás és a cselekedet közötti összefüggés

Ahogy már említettük, nem elég a fizikai hallás, amit nem követ cselekedet, hanem szükséges a szavakon túl érteni a lényegét, ez pedig megmutatkozik a személy tetteiben is. Jézus többször is kiemeli, hogy akinek füle van hallja meg, illetve értő füleik legyenek. Ahhoz, hogy értő fülekre találjon Jézus, szükséges a szív nyitottsága. Erre a tanítására a magvetőről szóló példabeszéd nagyon sokat tud üzeni a hívők számára. De mielőtt a példabeszéd elemzésébe kezdenénk, szükséges, hogy röviden szóljunk a szív bibliai jelentéséről. A szív jelentése is meghatározó volt a kor emberének, mivel elsősorban nem az érzelmeknek a forrása volt, hanem a személyiség középpontja, s mint ilyen a gondolkodás, értelem, elhatározások és döntéseknek a helyszíne volt. A szív jelentős szerepe abban is megnyilvánul, hogy úgy az Ószövetségben, mint az Újszövetségben jelen van. Ezekiel próféta könyvében olvashatjuk, hogy Isten új szívet ad az emberek számára, de akár Sámuel első könyvéből is idézhetünk, amikor Isten új király választ népe élére, és kihangsúlyozza a próféta számára, hogy míg az

²⁰⁹ A szentírás nem részletezi, hogy mit hallott a százados, de valószínű csodáiról, tanításáról, Jézus személyéről van szó.

²¹⁰BULTMANN, Rudolf, *Az újszövetség teológiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 341.

ember a külsőt nézi, addig ő a szívet (Ez 36,26; 1 Sám 16, 7). Jézus is arra hívja fel az emberek figyelmét, hogy a szívük milyensége befolyásolja a tetteiket, cselekedeteiket, azt, hogy mit mondanak és gondolnak: „Az azonban, ami a szájból kijön, a szívből származik, és ez teszi tisztátalanná az embert. Mert a szívből származnak a rossz gondolatok, gyilkosságok, házasságtörések, lopások, hamis tanúskodás, káromkodás.” (Mt 15, 18-19) A szív eredeti értelmében nem más, mint az emberi és állati szervezet egyik szerve, viszont így a Szentírásban ritkán fordul elő.²¹¹ Annál inkább megtalálható azon jelentése, amikor is a szív, mint a fizikai és lelki élet székhelyeként van jelen a Szentírásban.²¹² A bibliai antropológiában azt láthatjuk, hogy az ember szíve tudatos és szabad személyiségének a forrása, az erkölcsi lelkiismeret helye, az a tér, ahol a meghatározó döntései megszületnek, az íratlan törvény öre, és nem utolsó sorban Isten titokzatos cselekvésének színtere a szív, az a hely, ahol az ember találkozik Istennel, ahol csakis Isten éri el az embert.²¹³ Erre is utal Jézus fent említett szavai Máté evangéliumából. Kutatásunk számára azért volt lényeges a szívről is beszélünk, mert azt láthatjuk, hogy a szív milyensége befolyásolja a hallottak megértését, és továbbadását, az Isten meghívására való választ, vagy éppen elutasítást. Isten az, aki mindent lát, és ismeri a szív legbensőbb titkait, tudja, hogy mennyi gonoszság származik onnan, ezért új szívet ígér az embernek. Ez pedig Jézus Krisztusban teljesedik be, mivel ő magatartásában, szavaiban megmutatja azt, hogy hogyan kell Istent egész szívből szeretni, illetve azt is megígéri, hogy a tisztaszívűek látni fogják Istent.²¹⁴ A magvetőről szóló példabeszéd (Mk 4, 1-20; Lk 8, 5-15), tulajdonképpen azt tanítja számunkra, embereknek, hogy vigyázzunk a szívünkre, amit a történetben a termőföld szimbolizál. A hallott ige nem mindegy, hogy milyen talajba hull, mert ettől függ a növekedése. Nem mindegy, hogy hogyan hallgatjuk Jézus szavát, és ez alapján mit cselekszünk. A példabeszédben láthatjuk, hogy azok a magok, melyek jó földbe hullnak, jó termést hoznak, az emberek esetében pedig akik nemcsak felületesen meghallják az igét, hanem tiszta és nyitott szívvel hallgatják, tehát eldöntik, hogy az szerint akarnak élni, akkor ők is termést hoznak, ennek következtében megváltozik az életük. Ebben a példabeszédben jól látható, hogy milyen összefüggés van a szív-hallás-cselekedet fogalmak között. Csak akkor követi cselekedet a hallást, ha a szíve mélyén az ember nyitott erre, és nem csak külső érzékszervekkel hallja mindazt, hanem létrejön a valódi hallás.

²¹¹ HAAG: Szív, *Bibliai lexikon* 1728.

²¹² HAAG: Szív, *Bibliai lexikon* 1728.

²¹³ FRAINE, Jean de: Szív, in: Léon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009, 1214–1215; LÉON-DEFOUR, Xavier: *Újszövetségi értelmező kéziszótár*, (szerk.), Új ember, Budapest 2008, 549.

²¹⁴ FRAINE, Jean de: Szív, 1216–1217.

A fentebb említett példához hasonló a pásztorok látogatása is a kised Jézusnál. A pásztorok számára a hit hallásból ered, de nem marad közömbös a valósággal, látni szeretnének, és miután megtapasztalják a jelet, amit az angyaltól hallottak, ők is megerősítik a gyermek jelentőségét.²¹⁵

Ha a csend és hallgatás fajtáról beszélhetnénk, akkor az igazi hallásnál meg kell említenünk még az emmauszi tanítványok esetét. A történetből láthatjuk, hogy amikor Jézus csatlakozik, hozzájuk, akkor úgymond hályog van a szemükön, nem ismerik fel a mestert, csak a kenyértörésnél. És ekkor jönnek rá, hogy mindaz, amit mondott neki, amit hallottak, akkor lángolt a szívük. Tulajdonképpen a hallottak megérintették őket, csak el kellett jutniuk a valódi látáshoz is, hogy a látottakat és hallottakat teljesen megérthessék és a hit szemével és fülével meg is értsék. Láthatjuk, hogy miután eljutottak az igazi megismeréshez, elindultak, hogy mindazt, amit láttak és hallottak a többi tanítványnak is elmondhassák. A látást és hallást ismét cselekedet követte, ahogyan a fenti példákból is láthattuk.

Azt látjuk, hogy a hallás, és ezzel egy időben a beszéd is tulajdonképpen katalizátorként működik, a cselekmény mozgatószerepe szolgál. Ok-okozati összefüggéseket hoznak létre, amelyek előmozdítják a cselekvést.²¹⁶ Például Jézus amikor nem válaszol Pilátus kérdésére, akkor a helytartóból kiváltja a csodálkozást, valamiképp próbálja megmenteni Jézust, de végül is enged a népnek és átadja nekik Jézust. Heródes esetében is azt látjuk, hogy mivel Jézust nem válaszolt neki, és nem is tett csodát, ezért kigúnyolta és visszaküldette Pilátushoz. De ugyanúgy katalizátorként működik akkor is, amikor Jézus hallgat a főtanács előtt, a főpap esküre szólítja fel őt, Jézus pedig amikor elmondja, hogy igenis ő Istentől való, akkor a főpap megszaggatja ruháit, és tulajdonképpen ezáltal meg is van az elítélési ok. Mindezeket összegezve láthatjuk, hogy a csend, a hallás és a beszéd elősegíti a cselekmény folyamatosságát, beindítja a cselekedeteket.

²¹⁵GREEN, Joel B., *The Gospel of Luke*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K. 1997, 138; PRÖHLE, *Lukács evangéliuma*, 63.; KOCsis, *Lukács evangéliuma*, 53.

²¹⁶DINKLER: *Silent Statements Narrative Representations of Speech and Silence in the Gospels of Luke*, 169.

4. A csend és hallgatás üzenete a 21. században

A 21. század emberének egyre égetőbb szüksége van a csendre. A mai zajos világban nehéz elcsendesedni, mondhatni azt várja el tőlünk a világ, hogy rohanjunk és ne álljunk meg. A média egyre inkább befolyásolja a világot, és a benne élő individuumot. Hirdetések, üzenetek, álhírek által akarnak hatást gyakorolni a személyre, és azt akarja, hogy mindig mozgásba legyen az ember, figyeljen az őt körülvevő világra, és azonnal reagáljon az őt ért információkra. Ha az ember nem áll meg, akkor nem tud elcsendesedni, nem tud önmagára sem figyelni és a jó Istenre sem. Az ember sokszor azért fél megállni és csendben lenni, mert a gondolatok előjönnek, a feladatok, elvárások, problémák, és azért, hogy mindezekről meneküljön, inkább elfoglalja magát. Anselm Grün bencés szerzetes a következőképp ír erről a „jelenségről”: *„A csend azt jelenti, hogy az igazságot, amely a szívünkben megjelenik, megmutatjuk Krisztusnak. az ő irgalmára bízunk.”*²¹⁷ Tulajdonképpen ez azt jelenti, hogy igenis Krisztus elé lépünk, odaajándékozunk neki az életünket, mert tudjuk, hogy ő úgy szeret, ahogy vagyunk, minden hibáink, rossz tulajdonságaink ellenére. Azonban ahhoz, hogy az ember eljuthasson erre a felismerésre, szükséges, hogy valamiképp kilépjen a világból, és Istenre koncentráljon. Egy másik helyen azt írja a fent említett szerzetes: *„A hallgatás nemcsak azt jelenti, hogy nem szólok semmit, hanem azt is, hogy elengedem a beszéd kínálta menekülési utat, és kibírom magamat úgy, ahogy vagyok.(...) A hallgatással arra kényszerítem magam, hogy tudatosan magamnál legyek.”*²¹⁸ Úgy gondolom, arra hívja fel a figyelmet, hogy merjünk saját korlátainkkal is szembenézni, merjünk elfogadni és szeretni magunkat, és amikor eljutunk ide, akkor merünk teljesen elcsendesedni és Isten elé állni.

Az értekezésben tárgyalt szentírási szakaszok is arra hívják fel a figyelmünket, hogy ne féljünk a csendtől. A mai ember számára is kérdés lehet az, hogy ha Isten hallgat, nem kapunk választ az imáinkra, kérdéseinkre, akkor a távolságát, vagy a rólunk való megfeledkezését fejezi ki ezzel? Vagy akár kérdés lehet a háború, éhínség és igazságtalanság láttán, hogy Isten miért tűri mindezt, miért hallgat. Láthattuk, hogy Isten hallgatása nem azért van, mert így akar büntetni, és nem is az emberekről való elfeledkezését jelenti, hanem ezzel a tétével is üzeni akar számunkra. Ferenc pápa 2015-ben egy fiatalokhoz szóló beszédében a következőket mondta: *„Isten, a mi Istenünk, a szavak Istene, a gesztusok Istene és a csend Istene.(...) Isten*

²¹⁷ GRÜN, Anselm: *Csendből bontakozó élet*, Korda Kiadó, Kecskemét 2015, 36.

²¹⁸ GRÜN, : *Csendből bontakozó élet*, 33.

*csendjeihez közelítünk, ha a keresztre feszített Krisztusra nézünk!*²¹⁹ Ez a sokat mondó idézet kifejezi azt, hogy ne féljünk az elcsendesedéstől, mert Isten ott is jelen van, csak úgy, mint a szavakban, gesztusokban. Ott van a másik ember személyében, tetteiben, de jelen van a csendben is. Tőlünk emberektől függ, hogy képesek vagyunk-e értő füllel meghallani Istent, akár a csendben, akár a beszédben jelenlevő üzenetét. Az értekezés fő témája a szenvedéstörténetek csendje volt. A passió elbeszéléseit megfigyelve a hallgatás, csend azt üzeni számunkra, hogy Isten ott is működik, jelen van. Továbbá Jézus a kereszten valamiképpen a csendje által mutatta meg számunkra, hogy mit jelent a szeretet, életét adta értünk. (Jn 15, 13–17). Mindezekből következik, hogy a csend valamiképp a szeretetnek a kifejeződése is, illetve a szeretet feltétele is lehet.²²⁰ A kereszten Jézus megmutatta azt, hogy Isten mennyire szereti az embereket, kész értünk szenvedni, kész elviselni a gúnyt és fájdalmat. A szeretet alázatosságát, csöndességét jelenítette meg, amikor nagycsütörtökön megmosta a tanítványai lábát. Jézus Krisztus számunkra a példakép, hogy ne féljünk a csendtől, merjünk elvonulni a saját belső szobánkba, és merjünk Istennel kommunikálni (Mt 6,6). Romano Guardini a következőket írta a csendről: „*A legcsendesebb dolgokban feszül a legnagyobb erő.*”²²¹ Ebből is láthatjuk, hogy a csend szerepe elengedhetetlen a mindennapi életünkben, ezért is lényeges, hogy merjünk elcsendesedni és odafigyelni a csendben megjelenő Istenre.

²¹⁹ Ferenc pápa a fiatalokhoz Nápolyban: *Isten olykor csendet is tart*, in: Magyar Kurír, 2015. március 24.

<https://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-fiatalokhoz-napolyban-isten-olykor-csendet-is-tart-frissult>

²²⁰ *A csönd ereje – A zaj diktatúrájával szemben*. Robert Sarah bíborossal Nicolas Diat beszélget. Szent István Társulat, 2018, 91-92.

²²¹ GUARDINI, Romano: *Az Úr Krisztus*, Szent István Társulat, Budapest, 2006, 63.

Befejezés

A dolgozatban azt vizsgáltam, hogy a csendnek és a hallgatásnak, valamint az ehhez szorosan kapcsolódó hallani igének milyen jelentései vannak a Szentírásban, különösképpen a szenvedéstörténetekben. A vizsgálat eredményeit összegezve kijelenthetjük, hogy a szenvedéstörténetekben megjelenő csend és hallgatás motívumának lényeges szerepe van, mivel olyan értelmezéseket tár fel, melyek hozzásegítik az olvasót, hogy megértse Jézus szenvedéstörténetben tanúsított magatartását. Egyes fejezetekben tanulmányoztam, hogy milyen jelentéssel bír a csend és a hallgatás fogalma, valamint emellett a beszélni, felelni igékre is összpontosítottam, mivel ezek összefüggésbe hozhatóak egymással. Továbbá az Ószövetségben és Újszövetségben megjelenő csend és hallgatás fogalmak előfordulásait is tárgyaltam, kifejezetten kitérve a panaszszólamokban megjelenő igaznak a hallgatására, illetve az Ebed-Jahve negyedik ének szenvedő Szolgájának hallgatására.

Dolgozatomban először is azért tartottam fontosnak a szenvedéstörténetek csendjét tárgyalni, mivel kutatásom során arra következtettem, hogy a biblikus teológiában kevesebb szó esik erről, mivel az értelmezések során leginkább a perre, a vádlók magatartására, a szenvedés céljára, a próféciaakra, és nem utolsó sorban pedig az üdvözítő szerepre fektetik a hangsúlyt. Ezért is tartottam lényegesnek a csendről és hallgatásról beszélni. A görög igék alakváltozatait elemezve arra az eredményre jutottam, hogy az adott ige jelentése befolyásolja az értelmezést, ezáltal világossá válik Jézus magatartása. Mindemellett tárgyaltam a hallgatás fajtáit, ezzel is bizonyítva azt, hogy a hallgatásnak jelen van úgy a pozitív, mint a negatív vetülete. Ugyanakkor arra a következésre is jutottam, hogy a hallgatás és csend összefüggésbe hozható a hittel és tudással. Nem mindenki értette Jézus tanítását, mivel hiányzott a hit és megismerésre való vágy. Ezt láthattuk Pilátus esetében is, amikor Jézust kihallgatta, és nem értette Jézus mondanivalóját. Ezenfelül a szenvedéstörténetek és az ószövetségi írások közötti kapcsolatot is tárgyaltam, mivel az evangélisták az Ószövetség fényében értelmezték Jézus szenvedését és halálát, ezzel magyarázták a viselkedését. Témánk szempontjából elengedhetetlen volt, hogy ismertessük az ószövetségi könyvek ráhatását a szenvedéstörténetek elbeszéléseinél, mivel ezek szintén hozzásegítik a hívőt, hogy megismerje és megértse Jézus passióját.

Másodsorban azért tartom lényegesnek ezt a témát vizsgálni, mert meglátásom szerint a mai ember számára is éppolyan probléma lehet a csendnek, a hallgatásnak az értelmezése,

mint Jézus idejében. Azzal a céllal is írtam dolgozatom, hogy felhívjam a csendre, a hallgatásra a figyelmet, illetve ennek fontosságára. A mai ember számára is fontos, hogy hogyan értelmezi Isten hallgatását, amikor úgy érzi, hogy imái nem találnak meghallgatásra. Számít, hogy mindezt Isten büntetéseként, vagy Isten üzeneteként értelmezi, mivel ez befolyásolja hitét, istenképét és Istenkapcsolatát. Jézus példa számunkra, hogy életünket helyezzük az Atyára, bízzunk benne, ahogyan Ő is bizalmát és engedelmisségét fejezte ki a megpróbáltatások alatt. Továbbá mindezeket összegezve kijelenthetjük, hogy nem elég meghallani az igét, meghallani Jézus szavát, és magunk előtt látni tetteti, magatartását, hanem hozzá hasonlóan kell cselekednünk. Életvitelünkben, magatartásunkban látszódnia kell, hogy Jézus Krisztus tanítványai vagyunk: *„Mert példát adtam nektek, hogy amint én tettem veletek, ti is úgy tegyetek”* (Jn 13, 15).

Irodalom

Szentíráskiadások és bibliaprogramok

Bible Works for Windows, Bushell, Michael S., Michael D. Tan, Glenn L. Weaver (szerk.), CD-Rom, Version 7.0.012g, Norfolk, VA, 2006.

Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján (Káldi Neovulgáta Biblia), Szent Jeromos, Budapest 2017.

Egyházi dokumentumok

A II. Vatikáni Zsinat [SACROSANCTUM CONCILIUM](#) kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról, 1963. december 4.

Lexikonok, szótárak

ALLISON, Dale C.: *Matthew*, in: The Oxford Bible Commentary (szerk.) Barton, John - Muddiman, John, Oxford University Press, New York 2001.

BALÁZS Károly, [Újszövetségi szómutató szótár](#), Logos Kiadó, Budapest 1998.

BARTHA Tibor: [Keresztyén bibliai lexikon](#), Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1993.

DIETRICH, Walter: *1 and 2 Kings*, in: in: The Oxford Bible Commentary (szerk.) Barton, John - Muddiman, John, Oxford University Press, New York 2001.

DIÓS István: *Szent csend*, in: Diós István- Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* 12, Seq-szentl, Budapest, 2007.

DUPLACY, Jean: *Hit*, in: Leon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009.

FRAINE, Jean de: *Szív*, in: Léon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009.

HAAG, Herbert: *Hallás*, in: HAAG, Herbert (szerk.): *Bibliai lexikon*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 1989.

LÉON-DEFOUR, Xavier: *Újszövetségi értelmező kézisztár*, Új ember, Budapest 2008.

RAHNER, Karl - VORGRIMBER, Herbert: *Teológiai kisszótár*, Szent István Társulat, Budapest 1980.

RAMLOT, Marie-Léon – GUILLET, Jacques: *Szenvedés*, in: Leon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009.

RIDOUARD, André: *Csend*, in: Leon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009.

SURGY, Paul de: *Nyelv*, in: Leon-Dufour, Xavier: *Biblikus Teológiai Szótár*, Szent István Társulat, Budapest 2009.

Szakirodalom

BALTHASAR, Hans Urs von: *A három nap teológiája*, Osiris Kiadó, Budapest 2000.

BÁNYAI Ferenc: *Figyelni a nem láthatóra, szólani a kimondhatatlanról: a keresztény misztika útjai*, in: Bányai Ferenc – Nagypál Szabolcs – Bakos Gergely: *A vallási tapasztalat megértése – Jog, bölcsélet, teológia*, L'Harmattan, Pannonhalma 2010, 105 – 124.

BENYIK György: *A passió kánoni és apokrif szövegei*, in: *Szenvedéstörténet*, Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia, Szeged 2005.

BOLYKI János: *„Igaz tanúvallomás” Kommentár János evangéliumához*, Kommentárok a Szentíráshoz, Osiris, Budapest 2001.

BOVON, François: *Das Evangelium nach Lukas I-III*, Neukirchen-Vluyn, Zürich, 1989, 1996, 2001.

BUTLMANN, Rudolf: *Az Újszövetség teológiája*, Osiris tankönyvek, Budapest 1998.

DINKLER, Michael Beth: *Silent Statements Narrative Representations of Speech and Silence in the Gospels of Luke*, Doctoral dissertation, Harvard Divinity School, 2012.

GNILKA, Joachim: *A Názáreti Jézus. Üzenet és történelem*, Budapest 2001.

GNILKA, Joachim: *Az Újszövetség teológiája*, Szent István kézikönyvek 11, Budapest 2017.

GNILKA, Joachim: *Jézus perének jogtörténeti rekonstrukciója*, in: *Szenvedéstörténet*, Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged 2005, 29 – 38.

GREEN, Joel B.: *The Gospel of Luke*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K. 1997.

HARRINGTON, J. Daniel: *Evangélium Márk szerint*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: *Jeromos Bibliakommentár II*, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003.

JAKUBINYI György: *Máté evangéliuma*, Szent István bibliakommentárok 3. Budapest 2007.

KARASSZON István: *Ézsaiás 53 Az öskereszténységben*, in: *A Messiás-kérdés*, Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged 1995., 53 – 62.

KOCSI György: *Mitől szenved a szenvedő igaz? Jób szenvedései Jób 29 -31 alapján*, in: PUSKÁS Attila – PERENDY László: *A szenvedő ember Isten színe előtt*. *Varia theologica* 6, Budapest 2014, 13 – 32.

KOCSIS Imre: *Lukács evangéliuma*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest 2007.

KODELL, Jeromo: [*Evangélium Szent Lukács szerint*](#), Szegedi Bibliakommentár.

KRAUS, Joachim Hans: *Theology of the Psalms*, Fortress Press Minneapolis, Minneapolis 1992.

MARTOS Levente Balázs: *Narratív kritikai megfontolások a márkai szenvedéstörténettel kapcsolatban*, in: *A szenvedő ember Isten színe előtt szerk: Puskás Attila – Perendy László, Varia theologica 6, Budapest 2014, 78 – 94.*

MÁTHÉ Andrea: *A hallgatás nyelve. Feljegyzések, 1995–2009*, in: Máthé Andrea: *A könyv csábítása – Tanulmányok, esszék, kritikák, L'Harmattan., Budapest 2009, 170 – 176.*

MCKENZIE, John L.: *Az ószövetségi gondolkozás elemei*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: *Jeromos Bibliakommentár III, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003.*

OLÁH Zoltán: *„Sokakat igazgató tesz igaz szolgálom, és bűneiket ő hordozza” (Iz 53,1). Isten szolgálja az Ó- és Újszövetségben*, in: PUSKÁS Attila – PERENDY László: *A szenvedő ember Isten színe előtt. Varia theologica 6., Budapest 2014, 54 – 77.*

OLÁH Zoltán: *Átok, bosszú, panasz és dicsőítés a zsoltárokból*, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár 2017.

PERES Imre: *Miért hagytál el engem?* in: *Szenvedéstörténet, Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged 2005, 105 – 122.*

PERKINS, PHEME: *Evangélium János szerint*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: *Jeromos Bibliakommentár II, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003.*

RAD, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája II. Izrael prófétai hagyományainak teológiája*, Osiris tankönyvek, Budapest 2001.

RATZINGER, Joseph: *A Názáreti Jézus II. A jeruzsálemi bevonulástól a feltámadásig*, Budapest 2011.

RÓZSA Huba – GÁL Ferenc: *Jézus kereszthalála és feltámadása*, Szent István Társulat, Budapest 1982.

RÓZSA Huba: *Bevezetés az Ószövetség könyveiben*, Szent István Társulat, Budapest 2016.

RÓZSA Huba: *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, Szent István Társulat, Budapest 2011.

RÓZSA: *Zsoltár- és prófétai szövegek értelmezése a szenvedés történetében*, in: *Szenvedéstörténet*, Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged 2005, 123 – 142.

SIMON T. László: *A kezdetek varázsa és lendülete a Lukács evangéliumához és Apostolok cselekedeteihez*, L'Harmattan, Budapest 2012.

SIMON T. László: *Az üdvösség, mint esély és talány- Közelítések a Márk- evangéliumához*, L'Harmattan Kiadó, 2009.

SIMON, T. László: *Hozzatok szavakat magatokkal! – Közelítések a zsoltárokhoz*, L'Harmattan, Budapest 2007.

SPINETOLI, Ortensio da, Lukács. *A szegények evangéliuma*, Agapé, Szeged 1996.

SPINETOLI, Ortensio da: [*Máté. Az egyház evangéliuma*](#), ford. Turay Alfréd

STÖGER, Alois: *A Lukács-evangélium. Szövegismagyarázat*. Prugg Verlag, Eisenstadt 1975.

STUHLMUELLER, Carroll: *Deutero-Izajás és Tritó-Izajás könyve*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: *Jeromos Bibliakommentár II*, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003.

SULYOK Elemér: *Az Úr szolgálja és a szenvedő szolga (Iz 53 fejezet)*, in: *A Messiás-kérdés*, Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia, Szeged 1995, 71 – 80.

TANNEHILL, Robert: *The Narrative Unity of Luke-Acts*, Fortress Press, Philadelphia 1986.

VARGA Zsigmond: *Lukács evangéliumának magyarázata*, in: Tarr Kálmán (szerk.), *Jubileumi Kommentár: A szentírás magyarázata. III. köt.* Kálvin Kiadó, Budapest 1998.

VERMES Géza: *Passió*, Osiris, Budapest 2005.

VIVIANO, V. Benedict: *Evangélium Máté szerint*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: Jeromos Bibliakommentár II, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003.

WALSH, Jerome T.: *Királyok első és második könyve*, in: BROWN, R. E., FITZMYER, J. A., MURPHY, R. E.: Jeromos Bibliakommentár I, Szent Jeromos Bibliatársulat, szerk. Thorday Attila, Budapest 2003, 283;

WITTGENSTEIN, Ludwig: *Logikai-filozófiai értekezés*, ford.: Márkus György, Akadémiai Kiadó, Budapest 1989.

XERAVITS: *Izsák megkötözése –Történet és hatástörténet*, L'Harmattan Kiadó, Budapest 2010.

ZAMFIR Korinna: *A kér(dez)ő szenvedő Isten színe előtt. A panasz logikája és funkciója*, in: PUSKÁS Attila – PERENDY László: *A szenvedő ember Isten színe előtt*. *Varia theologica* 6., Budapest 2014, 33 – 53.

ZAMFIR Korinna: *Újszövetségi exegézis*, Mega Könyvkiadó, Kolozsvár 2014.

Tanulmányok

BITTEI Lajos: *A kis út (csend és hallgatás)*, in: *Vigilia*, 1968/5, 337 – 338.

GÖRFÖL Tibor: *A szavak és a hallgatás. (A beszéd határai és a csend végtelen terei)*, in: *Pannonhalmi Szemle* 2019/1sz., 27 évf. 14 – 23.

HAJNÓCZY Csaba: *Csend-zaj*, in: *Pannonhalmi Szemle*, 2019/1, 27 évf, 37 – 45.

KOCSI György: *Az eltűnt csend nyomában, A háborgó Illéstől a szenvedő Jóbig*, in: *Pannonhalmi Szemle*, 27 évf. (2019/1), 8 – 13.

MARTOS Levente Balázs: *Narratív kritikai megfontolások a márki szenvedéstörténettel kapcsolatban*, in: *A szenvedő ember Isten színe előtt* szerk: Puskás Attila – Perendy László, *Varia theologica* 6, Budapest 2014, 78 – 94.

MÁTÉ-TÓTH András: *Hallgatás-árnyalatok*, in: *Pannonhalmi Szemle* 2019/1sz., 27 évf. 24 – 36.

MÁTHÉ Andrea: *A hallgatás nyelve. Feljegyzések, 1995–2009*, in: Máthé Andrea: *A könyv csábítása – Tanulmányok, esszék, kritikák, L'Harmattan., Budapest 2009, 170 – 176.*

MEGGYESI Tamás: *A hallgatás avagy a csend szava*, in: *Vigilia*, 2016/1, 11 – 20.

Lelkiségi irodalom

A csönd ereje – A zaj diktatúrájával szemben. Robert Sarah bíborossal Nicolas Diat beszélget. Szent István Társulat, 2018.

Ferenc pápa a fiatalokhoz Nápolyban: Isten olykor csendet is tart, in: Magyar Kurír, 2015. március 24. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-fiatalokhoz-napolyban-isten-olykor-csendet-is-tart-frissult>

GRÜN, Anselm: *Csendből bontakozó élet*, Korda Kiadó, Kecskemét 2015.

GUARDINI, Romano: *Az Úr Krisztus*, Szent István Társulat, Budapest, 2006.

LA POTTERIE, Ignace de: *A Fiú imája. Az Istennel való egység misztériuma*, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest 2014.

RADCLIEFF Timothy: *Miért járunk misére, Az Eucharisztia drámája*, Vigilia Kiadó, Budapest 2011.